

चांदोबा

जून १९९५

भेट

आलोक आइनस्टाइनला

सुन पठावण्याची एक हुशार
कधी नव्हती
आपला कोणता नेहमी यशस्वी होण्याची
उशीर एकदा बसते, एक मोठा

अन्वेषणेनोपरत होयचो जालो
अभिक्रिया, इतके काम आहे आपले ते तो
समोर करायचे
कणूत तो नेहमी कसूत जेमिनी सैत
केतो कोणा सरणीत
जोडून घेऊन घेतो, कोण, कोण, कोण
कोणत्या काळा तिमिरात जाले, कोण
काम नेणतो, कोणत्या काळात करणारे
कोण निवडले इतें जेमिनी आलोक
कोणतें जेमिनी जेमिनी सैत कोण

जोडून घेऊन
जेमिनी सैत
जेमिनी

कोरस सक्ती जेमिनी सैत
आपल्या यशस्वी सैत

कोरस

कोरस (इंग्रजी) लि. व. पत्रांक नमूने

कोरस सक्ती जेमिनी सैत

विज्ञान - समाचार

सांघिक अभिवृद्धि

होमि भ्रमणकारांनी कोणतेही एक मध्ये ३.५ ते १.५ लाख
पर्यंत 'सांघिक अभिवृद्धि' जागतिक विकास-वित्तिय
करण्यासाठी जागतिक महासभा आयोजित करण्यात
आली. संयोजकांनी १८५ देशांना या महासभेत भाग
घेण्यासाठी पाचारण केले होते. एक झगडवाभ
झालेल्या या महासभेत १२१ राष्ट्रांनी निदान एक
दिवस का होईना भाग घेतला. एका अपूर्व विषयावर
थेथे विचार-मंथन झाले. १८० देशांच्या ६००० हून
अधिक प्रतिनिधींनी परिषदेत भाग घेतला, एक
हजारपत्तन अधिक खावणी संस्थांचे प्रतिनिधि परिषदेत
सामिल झाले होते. याचून ही परिषद किती महत्त्वाची
होती हे ज्ञात येते.

परिषदेत चर्चेला प्रमुख विषय होता - सांघिक
अभिवृद्धि. म्हणजे येथील जनतेचे कुशल-खेम व
विकास. जगातील लोकसंख्येत बहुसंख्य लोक
दारिद्र्यात पिडलेले आहेत. साक्षरतेचा अभाव ही
सुप जाणवतो. काही देशात बेकारीचा प्रश्न सर्वांना
भेडसावतो आहे. काही लोक सरकारी मदतीची
अपेक्षा करीत आहेत, तर कोणत्याही मदतीच्या
अभावी अनेक लोक पाप्मा पातकां सहन करीत
आहेत. विश्वशांति आणि गरिबी यांचा निवडना
संबंध यतडे हे तेथील अनेक उपस्थित नेत्यांनी मजबूत
केले. भारताचे प्रधानमंत्री श्री.पी.व्ही. नरसिंह राव
आपल्या भाषणात म्हणाले - "दुःख अग्नि दारिद्र्य
जगातील कोणत्याही देशाच्या कोपऱ्यात असो, ते
जगातील शक्तींचा संग करू. सांघिक
अभिवृद्धीसाठी, मानवाच्या सर्वांगीण विकासासाठी
दारिद्र्याचा द्विजस करण्याची शक्ति पडूत असली

पाहिजे." या विचारांचे बोझार समर्थन करीत
त्यांनी सर्वांना सावध केले.

विश्व - शांतीला बाधक ठरणार्या अनेक प्रयत्न
समस्यांबाबत विश्व-नेते प्राप्ती ही अनेक वेळा
बोललेले आहेत. ही काही पाहितीच वेळ नव्हती.
परंतु आपूर्ती झालेल्या परिघांतून वेगळ्या पात्रात
विचार झाला की विश्व-शांतीसाठी सरकारांनी काय
करावे? पण कोणतेही शांतता संमेलनात सरकारांनी
काय करावे याबाबत बर्चाव विचार-वित्तिय झाला
नाही. या परिषदेत नेत्यांनी घोषित केले की दारिद्र्य,
निराश्रयता, बेकारी इत्यादि समस्या सोडविण्याचे उपाय
जन्मलेच शोधून काढले पाहिजेत. या कामी जनतेचे
सक्रिय सहकार्य महत्त्वाचे आहे.

सासगी संस्थांनी या कामात जो उत्साह दाखविला,
तो पाहून जगातील नेत्यांचा उत्साह द्विगुणित झाला.
त्यांच्यात सासगी संस्थांबाबत विश्वास उत्पन्न झाला.
म्हणून या प्रमस्या कबा समूह उघडून याकता येतील
याचे उपाय शोधण्यावर त्यांनी भर दिला.

आज विसमोटा आयुष्य मानव-जातीचा विनसा
कारणकर्ता ठरणेली आहेत. या आयुष्याचा नाश
करण्यासाठी निव्वान्या शेतजगत सुप प्रयत्न केले गेले.
शेतकांच्या शेवटी यत्नयु आयुष्या हा प्रयत्नांवा-
रचा वास्तविक वृत्त येऊन कसल्याची शून-चिन्हे दिसत
आहेत. आपले प्रधानमंत्री श्री.पी.व्ही. नरसिंह राव
म्हणाले - "जगात सर्व राष्ट्रांत एकमेकां ता मदत केली
पाहिजे. दारिद्र्य, निराश्रयता आदि रोगांचे निर्मूलन
करण्यासाठी आंतरराष्ट्रीय सहकार्य वास्तव महत्त्वाचे
आहे."

परमेश्वर प्रकटला

धर्मपुरीत राहाणारा मोहन मोठा चिक्कू होता, वडोल आजारी असले तरी त्याने त्यांना औषधोपचार केला नाही. त्यामुळे वडिलांना मृत्यू आला. नवरा मेल्यामुळे आईला फार दुःख झाले, पण मोहनला त्याची काही पर्वा नव्हती. बिचारी आई पण काही दिवसात स्वर्गवासी झाली. मोहनची बायको आणि मुले कशीबशी जगत होती. त्यांना खायला पुरेसे अन्न मिळत नव्हते. आपल्या जवळचे पैसे व्याजी लावून मोहनने लावो रुपये कमवले.

मोहनच्या समोरच्या घरात सुधाम रहात असे. तो मोठा देवभक्त होता. तो परोपकारी स्वभावाचा होता. त्याने मोहनला अनेक वेळा भमजावून सांगण्याचा प्रयत्न केला, पण सर्व पालण्या घड्यावर परसी!

मोहनची बायको होती हक्मिणी. ती मोठी पतिव्रता स्त्री होती. नवऱ्याचा शब्द काही झाली पडू देत नसे. त्यांना दोन मुलगे होते, ते आई-

वडिलांच्या सतत आशेत असत. हक्मिणी व मुलांना मोहन विशद बंड करण्यासाठी प्रवृत्त करण्याचा सुधामने अनेकदा प्रयत्न केला, पण कधीचा काही उपयोग झाला नाही.

कजं घेण्यासाठी मोहनकडे जे लोक येत त्यांना सुधाम सावध करीत असे. पण ते तरी बिचारे काय करणार? गरजवंताला अकल नसते. ते म्हणत - "मोहन पैसे संभाळून ठेवतो, आपली संपत्ति वाढवतो. छटात त्याची काय नुक आहे बरं?"

हे सर्व सुधामला असह्य झाले. मोहनच्या अभ्यासाकडून कसातगाभ घालावा हे काही त्याला सुनेना. त्याने मोहनला मारून टाकण्याचा निश्चय केला.

सुधामने आपल्याशीच तर्क-वितर्क केला - "मोहनने माझे काहीच नुकसान केलेले नाही. त्याला मारून तर मला काहीच फायदा होणार नाही. फावडा झाला तर लोकांना होणार !

म्हणजे मोहनला मारून टाकणं परोपकाराचं काम आहे."

सुधामला एक सवय होती. कोणतंही काम करण्यापूर्वी तो रामाच्या मंदिरात जाई, रामाच्या मूर्तीला नमस्कार करून तो आशीर्वाद मागे. आणि मगच तो काम सुरू करी.

यावेळीही सुधाम रामाच्या देवळात गेला. देवळात पुजारी नव्हता. त्याने प्रार्थना करून डोळे उघडले तर काय चमत्कार - समोर सोळा वर्षांचा एक देखणा युवक उभा! तो तरुण सुधामला म्हणाला - "मी परमेश्वर आहे. चल मी आज तुझ्या बरोबर तुझ्या घरी येतो."

सुधाम आश्चर्याने म्हणाला - "तू आणि परमेश्वर ! मी यावर कसा विश्वास ठेवू?"

परमेश्वर म्हणाला - "तुझ्याच्याने होणार नाही, असे काम करायला तू निघाला आहेस. म्हणून मी दिव्य लोकातून या भूतली उतरलो आहे. मी तुला मदत करावला आलो आहे. मोहनला मारून टाकणे तुला शक्य होणार नाही. पापी माणसात पाप-बल असल्याने हवं. तुला युक्तिने काम करायला हवं, शक्तीने नाही !"

मोहनला मारण्याचा सुधामचा विचार दुसऱ्या कोणाला पाहून असण्याची शक्यताच नव्हती. म्हणून हा युवक भगवान आहे यावर सुधामला विश्वास ठेवावाच लागला. त्याने परमेश्वरपुढे लोटांगण घातले.

त्याला उक्तीत परमेश्वर म्हणाला - "मोहन

शिवाय अन्य कोणालाही 'मी परमेश्वर आहे' हे समजता कामा नये. आणि मग जे होईल ते तू पहात रहा."

दोघे सुधामच्या घरी आले. त्या दिवशी घरात छान-छान पक्वान्ने बनविण्यात आले. दोघांनी पयेष्ट मोजम केले. काही स्वादिष्ट पक्वान्ने घेऊन सुधाम मोहनच्या घरी आला. पक्वान्नांवर ताव मारीत मोहनने विचारलं - "तू आणि लेली पक्वान्ने फारच छान आहेत! ज्ञान कशासाठी ही सर्व बनविली?"

सुधामने उत्तर दिले - "प्रत्यक्ष परमेश्वर आज माझ्या घरी आला. तुला मोहन अन्य कोणालाही हे रहस्य मी सांगू नये अशी परमेश्वराने मला आज्ञा दिली आहे. चुकून

कोणातल हे तामू नकोस. समजलं ?”

मोहन म्हणाला - “परमेश्वर कसा असतो हे पाहण्याची माझी इच्छा आहे. माझ्या घरी घेऊन ये न परमेश्वराला.” सुधाम घरी गेला आणि आपल्या बरोबर परमेश्वराला घेऊन आला. मोहनने परमेश्वराकडे त्याहाकून पाहिले आणि विचारले - “तू परमेश्वर आहेस? उतरायला सुधामचं घर सोडून अन्य एकाचे घर सापडले नाही तुला ?”

“सुधाम माझा भक्त आहे, म्हणून मी त्याच्या घरी आलो.” परमेश्वर उतरला.

“तू परमेश्वर आहेस यावर मी कसा विश्वास देवावा?” मोहनने अंमळ शट्टेच्या सुरात विचारले.

परमेश्वराने समजाऊन सांगितले - “ते सर्व लवकरच तुला कळेल. कसपण लिहून न घेता रोज एक हजार रुपये तू सुधामला देत जा. असं तू दहा दिवस करीत रहा. तुम्ही रक्कम शंभर पटीने वाढेल. ही सर्व रक्कम सुधाम तुला देईल. त्यातून फक्त दहा हजार रुपये तू सुधामला घ्यायचेस.”

मोहनने विचारले - “तुम्ही दोघांनी संमनसत करून हे सर्व नाटक करचलं आहे, कण-पण लिहून न घेता मी सुधामला रक्कम दिली आणि शेवटी तो नाही म्हणाला म्हणजे मी काय करू?”

“परमेश्वर स्वतः साक्षी आहे, मग कण-पणाची जरूरच काय?” परमेश्वराने हसत विचारले.

गंभीरपणे मोहन म्हणाला - “तू भगवान आहेस यावर माझा मुळी विश्वासच नाही.”

त्यावेळी त्या गावातील भूषण नावाचा एक माणूस तेथे आला. त्याची दहा एकर जमीन होती. मालकीचं एक मोठं घर होतं. तो परोपकारी नि दानधूर होता, म्हणून त्याच्या हाती पैसा टिकत नसे.

त्याचा नोकर रामू याच्या मुलीचं लग्न ठरलं, त्याला शंभर रुपयांची आवश्यकता होती. म्हणून भूषणला तेवढे कर्ज पाहिजे होते. मोहनला त्याने जमीनवरच बूचका देऊन ठेकवी होती. म्हणून मोहनने कण-पण तयार करून ठेवले होते.

परमेश्वर भूषणला म्हणाला - “तू मोठा परोपकारी आणि जगार दिसतोयस. कण-पण

व साक्षीवाचून तू रोज एक हजार रुपये वा सुधामला दहा दिवस देत रहा. दहा दिवसांनी तुम्ही रक्कम शंभर पट होईल. ते सारं पण तुमचं. त्यातून फक्त दहा हजार रुपये तू सुधामला द्यायचे.”

“तू म्हणतोस, तसंच मी करीत. पण रोज हजार रुपये मी कुठून आणू?” भूषणने दैन्यभन्या स्वरात विचारले.

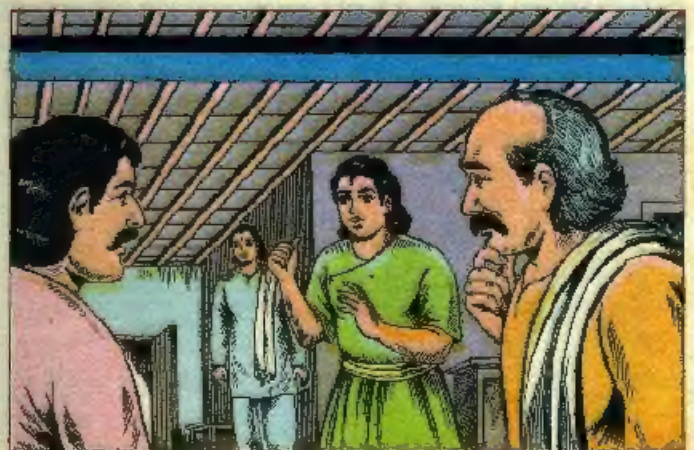
भगवान म्हणाला - “मोहन तुला कर्ज देईल.”

मोहन लगेच भूषणला म्हणाला - “साक्षीवाचून कर्ज तर मी कधीच देणार नाही. आपलं घर नि शेत गहाण ठेवत असलास तर घेऊन जा एकदम दहा हजार रुपये. रोज एकेक हजार कसाळा?”

“कर्ज तू एका हप्त्यात घेऊ शकतोस, पण परत एका हप्त्यात नाही करायचं. तसं केलेस तर तुझं भाग्य तुला मदत नाही करणार ! समजलं?” परमेश्वराने भूषणला सावध केले.

मोहनच्या नियमानुसार भूषणने कण-पण लिहून दिले आणि दहा हजार रुपये कर्जाक घेतले. रोज सुधामला एक हजार रुपये द्यायचं त्याने ठरवलं. परमेश्वराने भूषणला सांगितले - “गावातील कुठ्या सर्व परिभितांना हे सर्व सांग. रोज कमीत कमी एक हजार रुपये दिले पाहिजेत असा नाही. एक रुपया दिलास तरी खालेल. त्याचे लाख रुपये होतील. तू जे काही देतील त्याच्या शंभर पट रक्कम तुला मिळेल हे वसत देव.”

“ठीक आहे.” म्हणून भूषण तेथून

निघाला.

मोहन म्हणाला - "तुम्ही लोकांनी मला थिकारी बनवायचा कट रचला आहे असं वाटतंय. जर तू खरा परमेश्वर असशील तर काही चमत्कार करून दाखव पाहू."

"तर मग पहाच. मी आपले दाही अवतार तुला दाखवतो!" भगवान म्हणाला.

मोहन परमेश्वराकडे पहात राहिला. त्याला परमेश्वरात काहीच बदल झालेला दिसला नाही. सुधामाज परमेश्वराने व्हा अवतार पाहण्यात येऊन गेला. तो आनंदाने खेळत होता. परमेश्वराची प्रशंसा करीत तो भक्ति-गीत गाऊ लागला.

नाराज होऊन मोहन ओरडला - "ही सर्व

शोकावाजी आहे. तुम्ही मला मूर्ख बनवित आहात. चालते पहा इतून!" परमेश्वर आणि सुधामा तेवून निघाले.

त्या दिवशी संव्याकाळी मोहनच्या घरापुढे सूपचमदी जमा झाली. सर्व लोक आपली जमीन अथवा घर गहाण ठेवून त्याच्याकडून कर्ज घेत होते व ती रक्कम सुधामला देत होते. सुधामाच्या घरी अलोट संपत्ति जमा झाली.

हे सर्व पाहून आता सुधामा घाबरला आणि तो परमेश्वराला म्हणाला - "मला काही समजत नाही. मी अगदी नवस्त होऊन बेलो आहे, एका चिक्क माणसाला माण्यासाठी हा काय सारा शोधळ? तुझ्यामुळे मोहन आहे पाहून अधिक श्रीमान् होईल. त्याचं कल्याण होईल. ज्या लोकांनी जन्मात कधी कर्ज घेतलं नाही, ते कर्जासाठी रांगेत उभे आहेत. ते मोहनच्या जाळ्यात जडकत आहेत. तुझ्यालीलांचा गूढार्थ माझ्या काही लक्षात येत नाही. मोहनला धडा शिकवण्याची तुझी योजना सफल झालेली दिसत नाही!" सुधामाने आपली चिंता व्यक्त केली.

स्मित हास्य करीत परमेश्वर म्हणाला - "मोहनला धोखा देण्याची माझी इच्छा नाही. मी त्याला जे करूं देच सांगितलं. दहा लाख रुपयांचे दहा कोटी रुपये बनविण्याची संधि मी त्याला दिली. आता दहा दिवसांचा अवधि आहे. या दहा दिवसात त्याच्यात काही बदल होतो का हे पाहू या."

दहा दिवस झाले. परमेश्वर सुधामला

म्हणाला - "आता बोध्याच नेळात सर्वांचं धन शंकर पटोने वाढेल. ठरल्या प्रमाणे त्यांची रक्कम झिल्लक राहील, तेवढ्यात तुझी मुले नि त्यांची मुले सुखाने जीवन जगतोत. माझ आता थोडंच काम शिल्लक राहिलं आहे. ते संपलं की मी निघून जाईन." असे म्हणून परमेश्वर मोहनकडे जायला निघाला.

परमेश्वराकडे हसत पाहून मोहन म्हणाला - "दहा दिवस तर झाले. आता तू इतून पळून जा. नाहीतर फसलेले सगळे लोक तुझ्यावर दगड फेकतील. पुन्हा एकदा आपल्या करंगळोवर गोवर्धन पर्वत उचलायला इथे जवळपास डोंगर सुद्धा नाही."

"मी परमेश्वर आहे. मी नवीन पर्वत निर्माण करू शकतो. इच्छा असेल, तर पहा माझा हा कृष्णावतार!" असे म्हणत परमेश्वराने आपले गोवर्धन गिरिधारीचे रूप धारण केले.

अचवंत आश्चर्यचकित होत मोहन म्हणाला - "तर काय तू खरोखर परमेश्वर आहेस?" आणि एक शब्दही न बोलता परमेश्वर अंतर्धान पावला.

मोहन चांगलाच घाबरला. काय करायचं हे त्याच्या लक्षात येईना. आगरी एक-एक करीत आत येऊ लागले. सुधामला दिलेली रक्कम शंकर पटोने त्यांचा परत मिळाली. कर्ज परत देण्यासाठी आलेले लोक मोहनला आपले पैसे परत घेण्यासाठी आग्रह करू लागले.

रडत रडत मोहनने सर्वांचा हिशोब केला. मुद्दल व व्याजाच्या सर्व रकमा त्याने वसूल केल्या. लोक परत गेल्यावर त्याच्या मनात पश्चात्तापाची भावना निर्माण झाली.

आपल्याला सन्मार्गदाखविण्यासाठी प्रत्यक्ष परमेश्वर आला होता हे आता त्याला समजले. आपण अगोदरच परमेश्वरावर विश्वास ठेवला असता तर किती बरं झालं असतं असं त्याला वाटू लागलं.

पश्चात्तापाच्या आगीत धुमसत मोहन आजारी पडला. काता या गावात राहू नये असं त्याला काटलं. म्हणून तो एका दूरच्या गावी जाऊन राहू लागला. तेथे तो गरीबोना जडत करू लागला. दान-धर्म करीत अतिशय संतोषाने त्याने आपले आयुष्य घालविण्याचा निश्चय केला.

तोटा की फायदा

राजधानीत युवराजाच्या वाढविसाचा बहोतब सादर करण्यात येणार होता. तो पहाण्यासाठी भास्कर व सह गोबाचे दोन तरुण जवळच्या सेइसतुत निघाले. दोघेही अगदी बोटे-साबडे अवस्थेत लोकांनी त्यांना मावधानलेवा सध्या देत सांगितले की, - "राजधानीत सवाड माणसे लुप्त झालात. त्यांच्यापासून सवध होत." "

दोघेही राजधानीच्या नगरात पोचले अन् मोठ्या धाड्याटाने त्यांच्या होमाच्या जन्मोत्सवातील सगळी पहाण्यात गुंतून गेले. काटेत त्यांना राणीचा बहालही दिसला, कारण सुंदर अन् विशाल कसा महाल होता तो. त्यांच्या चारही बाजूंचा कानेची रंगीतरी तावटाने ससक्तेच्या सिडक्या होत्या. महालाच्या सोन्याची तारीफ करत दोघे त्यांच्या घोवती फिरू लागले.

चालता चालता आत्कर सिडक्या सोडू लागला - एक, दोन, तीन,सत.... सोळा एकवीस, बावीस.....

जवून त्यांच्या सिडक्या सोडून संपल्या नाही इतक्यात एक बसूच कायती रेट ससक्ते म्हणाल, "किती सिडक्या सोकल्या?"

भास्कर विचारा बाबरत गुत्तरला, "सोळा."

"मग सोळा सधे काड माहू मुकाडक्ये" तो सानूच बापती मितो चिकट बरजला.

भास्कराने घेलीतून सोळा सधे काडून त्यांच्या हातावर ठेवताच, तो माणूस तेथून निघून बघील जाहोसा झाला. हा सेइसा फाडत म्हणाला, "फाहिलम आमकर ! त्याने कसे कसकले कापल्याला !"

भास्कर म्हणाला, "अरे त्याने कुठे फसकले? मीने तर फसकलंय त्याला. मी तर बावीस सिडक्या सोकल्या होत्या; पण त्याला सोटच सांगितले की, सोळाच नोजक्या. मग आसलाच सहा सपयांचा फायदा झाला की नाही?"

- अस्तुत कवठे

(दोन सहारावर हल्ला केल्यानंतर श्रीकांच्या मिशिरात आपसत जगदे माजले. श्रीकांच्या अवगम्य वीराने - वज्रकायने युवातुत अंग काढून घेतले. या सुवर्ण-संगीचा फायदा घेऊन द्रोबत त्यांच्यावर लुटत पडले व त्यांनी श्रीकांचे अतोनात मुकसान आरंभले. श्रीकांच्या एका जहाजालाही त्यांनी आग लावली. आता मात्र स्वस्थ राहून हे वज्रकायन पहावेना. तो पुन्हा बुडभूमीत अुतरला, अन् त्याने द्रोजन-वीर सौरसिंह थाला ठार केले. नंतर बुधनसुंदरीला घळवून आपल्याच्या मोहनेने सुर्वगचिरात वज्रकायन्या वग्या पळ्याच्या तळन्यात निक्षिप्त जग्य सत्यन लक्ष्मी हत्या केली.) - पारंत्त -

वज्रकायच्या मुत्सूनन्तर दिवाजगामाचे स्वर्धा घेण्यात आल्या. शावण्यानी स्वर्धा देवमयने जिकली, तर चक्र फेकण्यात भूधर पहिला आला.

उरलेल्या श्रीक योद्ध्यांपैकी सर्वात अुत्तम ठरणार्या योद्ध्याला आपला पुत्राची अस्त्र-शस्त्रे व विलसत वस्त्रे देण्याची वज्रकायच्या आईची इच्छा होती. शत्रूच्या शिविरातून वज्रकायचे प्रेत मोठ्या धाडसाने व भीयाने

युत्ततून बाणण्याचे काम भूधर व रूपधर यांनी केले होते; म्हणून वज्रकायच्या या सान्या वस्तु मिळवण्याचा आपजसत हक्क आहे असा या दोघांचा दावा होता, अन् त्यांच्या विकट बोलण्याचे सामर्थ्य ही कोणात नव्हते.

पण या दोघास महान् कोण याचा निर्णय सखाट ही घेवू शकेना, म्हणून कपोवृद्ध व तानवृद्ध असणाऱ्या नवखोतकडे त्याने याविषयी सल्ला मागितला,

श्रीक वीरसिंह कथा

“आपल्या पराक्रमाबद्दल आपल्यापेशा आपल्या शत्रूंचे मत जास्त योग्य असते, तेव्हा ते जाणून घेण्यासाठी आपल्या गुप्तचरांना रात्रीच्या केळीं किल्ल्याच्या तटाजवळ पाठव. आत असणाऱ्या द्रोणांच्या बोलण्यावरून या दोघात श्रेष्ठ कोण हे गुप्तचरांना आपोआप समजून येईल.” असा सल्ला तबघोटने सम्राटाला दिला.

श्रीकांचे गुप्तचर याप्रमाणे रात्रीच्या वेळी किल्ल्याच्या तटाशी पोचले. तटाच्या दुसऱ्या बाजूला काही द्रोण तुरुणी आपसात बोलत असल्याने त्यांच्या ध्यानी आले.

या तुरुणी आपसात ग्रीकवीरांनी वज्रकायचे प्रेरकसे पळवून नेले, शत्रूबद्दल बोलत होता. त्यांचे बोलणे गुप्तचरांना स्पष्ट ऐकू येत होते.

एक द्रोण युवती म्हणत होती, “आपले वीर असांचा वर्षाव करत होते; तरीही भूधवने त्याची काहीही पर्वा केली नाही. मोठ्या निर्भयपणे तो वज्रकायचे प्रेत खांद्यावर टाकून निघून गेला. त्याची वीरता खरोखरच फार स्तुत्य आहे.”

दुसरी एक तुरुणी तिला अडबड लगेच म्हणाली, “हं! प्रेत खांद्यावर टाकून नेणं, म्हणजे फार मोठी गोष्ट नव्हे हं! स्वतःच अन् त्याबरोबरच भूधवचंही रक्षण करत निघून जाण्यात रूपधरनेच कमालीचं शौर्य बाबबलंय. तो आपल्याकडच्या बौरांशी लढत राहिला. त्याने मोठ्या निग्रहाने शत्रूला तोंड दिलं अन् वज्रकायचं प्रेत सुरक्षित घेऊन गेला. वीर असावा, तर असाच!”

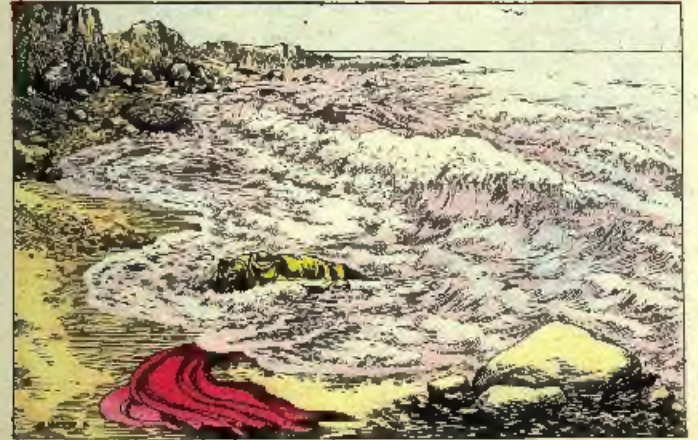
बाकी सान्या तुरुणींनीही या दुसऱ्या तुरुणीलाच दुजोरा दिला.

गुप्तचरांनी ही वार्ता सम्राटाला सांगितली. नंतर त्याने वज्रकायची सामग्री रूपधरच्या हवाली केली.

परन्तु भूधवला हा आपला अपमान वाटला. त्याला असे वाटले की वज्रकाय स्वतः जिवंत असता, तर त्याने आपल्यावर असा अन्याय कधीच होऊ दिला नसता. त्याने ताबडतोब रूपधर व सम्राटाचा सूड घेतला असावा. तो आता जिवंत नसल्यामुळे व सम्राटाने रूपधरला मोठा योद्धा ठरवला अन् त्यालाच पुरस्कार दिला. रागाने भूधवची बुद्धीच अड दाली. त्याचा स्वतःवर ताबा राहिला नाही. दुर्यच्या आसपासच्या प्रदेशात श्रीकांनी त्याचे पशुधन

तुटले होते. ते सारे पशु एकाच ठिकाणी होते. भुल्याबाच्या अवस्थेत भूधव तेथे पोचला, अन् त्यांना धडाधड मारून टाकू लागला. दोन पाय पांढरे असलेली एक बकरी त्याला सम्राट वाटली, अन् त्याने ताबडतोब तिचे डोके बुडवले; तर दुसरी एक बकरी त्याला रूपधर वाटली. त्याने त्या बकरीला सुटाला बांधले अन् तो तिला चाबकाने मारू लागला. इतके सर्व केल्यानंतर त्याचा आदेश बंद पडला. यानंतर तो समुद्रकिनारी गेला व स्वतःला बाकूने भोसकून घेऊन त्याने आत्महत्या केली.

‘भूधवचा अन्त्यसंस्कार वीरोचित पद्धतीने न करता त्याचे फक्त दफन करावे’ असा प्रतापचा आग्रह होता, परन्तु रूपधरने त्याला विरोध करून भूधवचा अन्त्यसंस्कार वीरोचित पद्धतीनेच

करायला नावला.

वज्रकायच्या मृत्युमुळे ग्रीक शिबिरात नैराश्य पसरले. त्यांचा सारा जुल्माह नाहीसा झाला. अशा परिस्थितीत ग्रीक ज्योतिषी कांशुक याने भविष्यवाणी वर्तवली. तो म्हणाला, "धनधव हा लिम्नोस द्वीपाचा शासक आहे. त्याच्याजपळ देवाने दिलेले धनुष्य व बाण आहेत. या वस्तु मिळवल्या, तरच ग्रीकांना विजय मिळू शकेल."

हे कार्य साधण्यासाठी सम्राटाने रूपधर व देवमय या दोघांना एका जहाजातून पाठवले. लिम्नोस द्वीप ग्रीकांच्या शिबिरापासून चाळीस मैल अंतरावर होते. ग्रीक तेथे पोचले, तेव्हा धनधव व्रण झाल्यामुळे वस्त झालेला होता.

रूपधर हा बापत्या कपटी स्वभावाबद्दल प्रसिद्ध होता. त्याने मोठे धोब्याचे पाळे पसरून धनधवला त्यात अडकवण्याचा निषार केला. कपटाने धनुष्य बाण मिळवायचा त्याचा अनुपाय बेवमवला मुळीच पसंत नव्हता. त्याने असे यद्द दिले नाही.

धनधवला देवाने स्वप्नात येऊन सांगितले, "तू द्रौपद्याला जा. त्या पुढांमुळे तुला कीर्तीप्राप्त होईल अन् अधिक लाभही होईल, तू आणि वज्रकायचा मुलगा नवयोध द्रौपद्यचं पतन घडवून आणण्यात मोठे वाटा मिळवाल. पण तुम्हा दोघांपैकी एक जण जरी तेथे येना नाही, तर हे कार्य सिद्ध होणार नाही."

देवाच्या आदेशानुसार धनधव आपले धनुष्यबाण घेऊन ग्रीक लोकांबरोबर रणक्षेत्रात पोचला. ग्रीक शिबिरात कुशल शल्यचिकित्सक होते. त्यांनी धनधवला स्नान घातले अन् द्रोपदले. नंतर त्यांनी त्या वणावर शल्यचिकित्सा केली.

धनधवचा व्रण ठीक झाला, ज्या दिवशी तो वीट झुमा राहू राकला, त्याच दिवशी त्याने मोहनला धनुष्यध्दासाठी आह्वान दिले. या बुध्वात धनधवचा पहिला बाण मोहनला लागला नाही. पण दुसरा बाण मात्र मोहनच्या धनुष्य धकडलेल्या डाव्या हाताला लागला. तिसऱ्या बाणाने मोहनचा झुजवा बोळा फुटला. पायाच्या तळव्याला जाऊन लागला.

मोहनची कठीण अवस्था पाहून प्रतापला

वाटने की आता ताबडतोब त्याला मारून टाकले जावे. परंतु मोहन लंगडत, लंगडत तेथून पळून गेला. तो प्रतापच्या हाती लागला नाही. कसातरी तो किल्ल्याच्या आत पोचला. मोहनला औषधोपचार करण्यासाठी टोपलीभर औषधी ऐडा पर्वतातून मागवल्या गेल्या. पण त्या पोचण्यापूर्वीच त्याचा प्राण निघून गेला.

मोहनचा मृत्यु झाल्याबरोबर त्याचे दोन भायू चन्द्र व अरिभयंकर यांच्यात, 'आता भुवनसुंदरी माझी पत्नी होणार' असे म्हणत झगडा सुरू झाला. अरिभयंकरने लढाईत जास्त पराक्रम दाखवल्यामुळे त्याचा पिता बर्धन याने त्याचेच समर्थन केले. परंतु इकडे 'आपण स्पार्टाची राणी व मोहनची पत्नी आहोत' ही मोठे भुवनसुंदरी निसरू शकत नव्हती. पळून

जाऊन ग्रीकांना मिळण्यासाठी तो एका रात्री किल्ल्याच्या भिंतीवर चढली व तिने एक दोर खाली सोडला. परंतु एका गहारेकऱ्याने हे पाहिले व तिला पकडून तो राजमहालात घेऊन गेला. अरिभयंकरने जबरदस्तीने तिच्याशी विवाह केला.

या घटनेमुळे चन्द्र विरक्त बनून द्रौपद शहर सोडून ऐडा पर्वतावर निवास करायला निघाला. कांशुकने सम्राटाला सांगितले की, कसेही करून या चन्द्रला पकडावे अन् त्याच्या तोंडून द्रौपद शहराची गुप्त रहस्ये वदवून घ्यावी. असे झाले की द्रौपद शहरावर विजय मिळवणे शक्य होईल. हे ऐकून सम्राटाने चन्द्रला पकडून बाणण्यासाठी रूपधरला प्रोत्साहन दिले.

चन्द्र यावेळी हेयाच्या पित्याचा अतिथि

बनून सूर्य मन्दिरात रहात होता. रूपधर त्याला शोधत बरोबर मन्दिरात पोचला.

“मी भीती वाटल्यामुळे इथे आलेलो नाहीय. याच मंदिरात मोहननं वज्रकायला कपटानं मारलं होतं. त्या पापाचं अजूनही काही प्रायश्चित्त न घडल्याचं मला दुःख आहे. एकाद्या दूरच्या प्रांतात माझ्या सुरक्षित रहाण्याची व्यवस्था होत असेल, तर ट्रायची गुप्त रहस्यं तुम्हाला सांगायला मी तयार आहे.” चन्द्रने रूपधरला स्पष्टच सांगून टाकले.

रूपधरने मोठ्या खुशीने त्याचा हा प्रस्ताव मान्य केला.

“येत्या बुद्धिमतीच्या दिवसात ट्रायचं पतन

नक्कीच होणार आहे. पण त्यापूर्वी तीन गोष्टी घडणं आवश्यक आहे. पहिली म्हणजे, पिसामधे असलेलं भूधर्ममुखाच्या मणक्याचं हाड तुम्ही आपल्या शिबिरात आणायला हवं. दुसरं काम - नवयोधना युध्दभूमीवर आणणं आवश्यक आहे. अन् तिसरं म्हणजे, बुद्धिमतीदेवीची मूर्ती किल्ल्यातून चोरून आणायला हवी. ती मूर्ती जोपर्यंत किल्ल्यात आहे, तोपर्यंत किल्ल्याला तर तुम्ही फोडू शकणार नाही.” चन्द्रने ट्राय संबंधीची रहस्ये रूपधरला सांगितली.

ही रहस्ये कळल्याबरोबर सम्राटाने भूधर्ममुखाच्या मणक्याचे हाड आणण्यासाठी काही वीरांना पिसाकडे रवाना केले. वज्रकायचा पुत्र नवयोध अजून बाराच वर्षांचा कुमार होता. तो स्कंटासमधे रहात होता. त्याला घेऊन येण्यासाठी रूपधर, रक्तवर्ण व देवमय असे तिघे नावेतून निघाले. नवयोधने रणक्षेत्रात पाऊल ठेवल्याबरोबर त्याला आपल्या पित्याचा आत्मा तेथे भटकत असलेला दिसला. रूपधरने वज्रकायची अखे-नवयोधला दिली. वय कमी असूनही नवयोधने रणक्षेत्रात आपल्या पित्याची कीर्ती वाढवली. याशिवाय त्याने याकांना रणनीतीबद्दल अमूल्य अंशा सूचनाही दिल्या.

आता फक्त बुद्धिमतीची मूर्ती मिळवण्याचे काम तेवढे बुरले. रूपधर व देवमय यांनी हे काम भुरकण्याचा विडा अुचतला. रूपधरने मुद्दामच देवमय कडून स्वतःला छूप मासवले, त्याच्या अंगातून रक्त ही वाहू लागले.

आभरयाला आतेल्या दाता प्रमाणे त्याने शहरात प्रवेश केला. केवळ भूधर्मसुंदरीनेच त्याला ओळखले व शहरात येण्याचे कारण विचारले. परन्तु रूपधरने तिच्या प्रश्नांना समाधानकारक उत्तर दिले नाही. ती त्याला आपल्या घरी घेऊन गेली. तिने त्याचे यथेच्छ स्वागत केले. तिने त्याला एका स्वच्छ आसनावर बसविले व गरम दुधाचा एक पेला त्याच्या पुढे ठेवला. त्याचे स्नान झाल्यावर तिने त्याला जेवणही दिले व म्हणाली, “मी इथे एकाद्या कैद्यासारखी जगत आहे. मी आपल्या देशात परत जाऊ इच्छित आहे. हे रहस्य केवळ माझ्या सासूला माहीत असून तिची भला पूर्ण सहानुभूती आहे. आता बरेल, तुझा काय बेत आहे? मला काही मदत करण्याची तुझी इच्छा असल्यास तसा काही विचार कर.” भूधर्मसुंदरीने हे सारे नविस्तर सांगितले; इतक्याच वर्धनची पत्नी तेथे पोचली. रूपधर भयाने कापू लागला अन् तिच्या पायावर लोळण घेऊन याचना करू लागला, “माझ्या इयल्या गुपस्थितीबद्दल

कृपा करून कोणाजवळ बोलू नका.” राणीनेही हे रहस्य कोणाला सांगितले नाही. अलट त्याच्या सुरक्षित परत जाण्याची अकर ती व्यवस्थाही केली.

परत फिरताना रूपधरने बुद्धिमतीदेवीची मूर्ती चोरली अन् तिच्याच प्रतीबेत भिंतीपलिकडे अभ्या असलेल्या देवमयच्या हवाली केली. चांदणी रात्र होती. सर्वत्र शुध्द चांदणे पसरले होते. दोघेही स्वच्छ चन्द्र प्रकाशातून चालू लागले. वाटेत रूपधरच्या डोक्यात एक कपटकारस्थान शिजले. मूर्ती आणण्याचे सारे श्रेय स्वतःलाच मिळावे म्हणून एक पाजूल भागे राहून त्याने आपली तलवार देवमयवर अुगारली. पण देवमयला सावलीत तलवार दिसताच, तो गरकन भागे वळला अन् त्याने रूपधरच्या हातची तलवार हिसकून घेतली. रूपधरचा हात पिरगाळून भागे पकडून ठेवून, मारत मारत देवमय त्याला शिबिराकडे घेऊन गेला. रूपधरने प्रतिकार करण्याचा काही ही प्रयत्न केला नाही.

क्रमशः

चान्दोवाच्या बातम्या

तीव, फक्त तीनच

फेब्रुवारी आणि मार्च मध्ये ज्या चार प्रांतात निवडणुका होत्या, त्यात बरणातल प्रदेश एक आहे. त्यातल्या कामेंग जिल्ह्यातील त्रिशिनो बुरागोनच्या निर्वाचन क्षेत्रात चकूतावाचे एक गाव आहे. बंगलातून राट फाकतया गावात पोचायला तीन रिवस लागतात. चकू गावासाठी निवडणूक अधिकार्यांनी मत-पत्रिका, शीट इत्यादि आवश्यक साहित्याची व्यवस्थित सोय केली. परन्तु या गावात केवळ तीनच मतदाता आहेत! आपल्या देशाच्या लोकतन्त्र राजप्रणालीचे हे शांत जुवांहरण होय.

विमान चालकाशिवाय विमानाची भतरी

फेब्रुवारी २९ रोजी अमेरिकेतील हॉवर्ड येथून एक विमान उडाले. ते सत्तर मीटर उंचीवर पोचले अन् हृदयविकाराचा धटका घेवून विमान-चालकाचा जागच्या जागीच अंत झाला, परन्तु विमान चालूच

राहिले. ते तसेच दोन ताळ खुळत राहून भुत्तर कैलिकोर्नियाच्या निर्जन प्रदेशात जुलतले. लोकांना ते आपल्या घरावर पडेल अशी भीती वाटत होती. परंतु तसे घडले नाही.

धैलीत मांजर

बंगला देशातील बांदपुर हे राजधानी असल्याहून ६६ कि.मी. अन्तरावर आहे. डाळेचा धैलीतून पत्रांबरोबर एका

मांजराने ही हा प्रवास केला.

मांजराच्या बळ्यात पत्ता लिहिलेला

कागद नव्हता.

डाकघरात धैली

भुषळल्या बरोबर

म्यान म्यान करत हे

मांजर बाहेर पडले

अन् पडून गेले! ही

धैली रेस्वेच्चा

जोगीत टाकताना, किंवा नन्तव्य स्थानी बाहेर

फेकली गेली, तेव्हा या मांजराने जरा सुद्धा आवाज

केला नव्हता. फेब्रुवारी ५ ला ही घटना घडली.

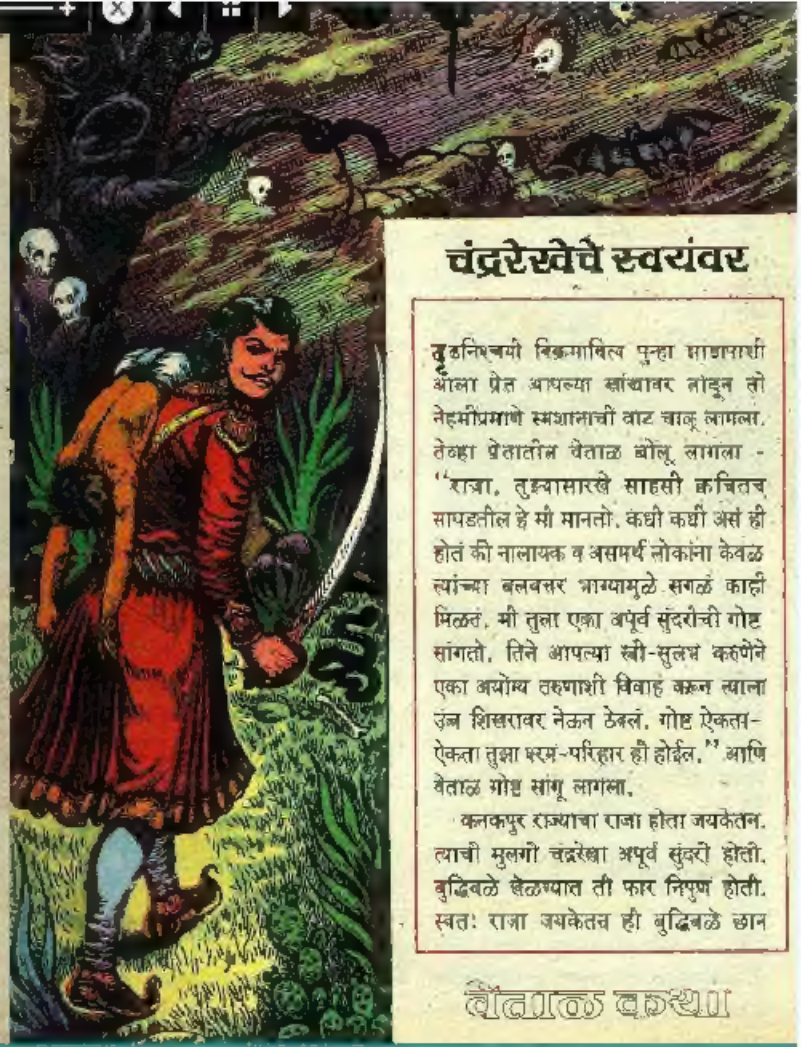
जाक अधिकार्यांना ही गोष्ट कळली नाही मी हे

मांजर वैसीव गेलेच कसे?

स्पर्धकात

'मॅटारिका' हे नाव घेताच आपल्या डोळ्यांतमोर नर्कन नर्कसुलागते. तेथे पॅकसुर्वेनावाने एक शहर आहे. बुल्हाळ्याच्या दिवसात इथली लोकसंख्या ९,२०० अन् हिवाळ्यात ती केवळ २०० इतकीच असते. इथली जनता केरकनरा गावा बाहेरील रुड्ढ्यात जाऊन टाकत असे. मोजनझाल्यावर बुरले सुरले पंदावी ते माच खब्ड यात फेकत. ते जाणवताही समुद्र पध्यांसारखे काही पक्षी तेथे येत. पक्षुग हा एक फार कुजुषित असा भन्ना आहे. पर्यावरण संरक्षकांनी तेथील लोकांना स्वच्छतेबाबत समजावून मॉरिटरनाच आता स्थिति काहीही समजतली आहे.

चंद्ररेस्वेचे स्वरयांवर

तुळनिश्चयी विक्रमाचित्य पुन्हा शाशनाशी आला प्रेत आपल्या खांब्यावर तोंडून तो नेहमीप्रमाणे स्मशानाची वाट चाकू लागला. तेव्हा प्रेतातीत येताळ बोलू लागला - "राजा, तुझ्यासारखे साहसी कचितच सापडतील हे मी मानतो. कधी कधी असं ही होतं की नालायक व असमर्थ लोकांना केवळ त्यांच्या बलबत्तर भाग्यामुळे सगळं काही मिळतं. मी तुला एका अपूर्व सुंदरीची गोष्ट सांगतो. तिने आपल्या स्त्री-सुलच करुणेंने एका अयोध्य तरुणाशी विवाह करून त्याला जेव शिखरावर नेऊन ठेवतं. गोष्ट ऐकत-ऐकत तुझा भरम-परिहार होईल." आणि येताळ मोष्ट सांगू लागला.

कनकपुर राज्याचा राजा होता जयकेतन. त्याची मुलगी चंद्ररेखा अपूर्व सुंदरी होती. बुद्धिबळे बळग्यात ती फार निपुण होती. स्वतः राजा जयकेतन ही बुद्धिबळे छान

वैताळ कथा

खेळायचा, म्हणून त्याने आपल्या मुलीला या खेळाचे चांगलेच प्रशिक्षण दिले होते.

एक दिवशी चंद्रसेखेच्या लग्नाची गोष्ट निघाली. तेव्हां ती आपल्या बडिलांना म्हणाली - “पिताजी बुद्धिबळात सला जो हरवील, त्यांच्याशीच मी लग्न करीन. माझ्याशी खेळताना जो पहिल्यादा हारेल त्याला चाबकाचे शंभर फटके सहन करावे लागतील. दुसऱ्या वेळी जो हारेल, त्याला आपल्या कुल देवतेची शपथ घेऊन जीवनभर अविवाहित रहावे लागेल. जर तिसऱ्या वेळी हो तो हारला तर त्याला फाशी दिले जाईल. माझ्या या अटी आपण जाहिर करा, आणि ज्या राजकुमाराना माझ्या या बटी सान्ध

आहेत, त्यांनाच माझ्या बरोबर बुद्धिबळ खेळण्याची परवानगी द्या.”

आपल्या मुलीच्या या विचित्र इच्छेचे जयकेतनला मोठे आश्चर्य वाटले. आपल्या मुलीचा हट्टी स्वभाव त्याला माहीत होता, म्हणून त्याने तिच्या इच्छेनुसार विवाहाच्या अटीची घोषणा केली.

अद्भुत व अद्वितीय सुरती चंद्रसेखेला लग्न करण्याच्या उद्देशाने काही राजकुमार तिच्या बरोबर बुद्धिबळ खेळले. बुद्धिबळे खेळण्याने थोडे-फार शिक्षण या सर्वांनी घेतलेले होते, पण चंद्रसेखेच्या चातुर्यापुढे त्यांचा काही टिकाव लागला नाही. त्यांनी स्पर्धेत भाग घेतला आणि विचारे पराभूत झाले. त्यांनी चाबकाचे शंभर फटके सहन केले. दुसऱ्या वेळी खेळायला कोणीही तयार झाला नाही.

चारशेला नगरीचा राजकुमार सूर्यतेज याच्यापर्यंत या विचित्र स्वयंवराचा वार्ता पोचली. तो अनूत अविवाहित होता.

सूर्यतेजला आतापर्यंत बुद्धिबळाच्या खेळाचे काहीही ज्ञान नव्हतं, म्हणून या खेळाचे प्रशिक्षण घेण्याचा त्याने निश्चय केला. विश्वनाथ नावाचा एक सैद्धांत्य बुद्धि बळपटु होता. बुद्धिबळाच्या अनेक स्पर्धांति त्याने प्रथम क्रमांक पटकावला होता. सूर्यतेजाने त्याच्याकडून या खेळाचे बरेच बारकावे शिकून घेतले. सहा महिने तो विश्वनाथकडून शिक्षण घेत राहिला.

एक दिवशी विश्वनाथ सूर्यतेजला म्हणाला “बस, आता तुझं शिक्षण संपलं, तू आता बुद्धि-बळे खेळण्यात पूर्णतः प्रवीण झाला आहेस.”

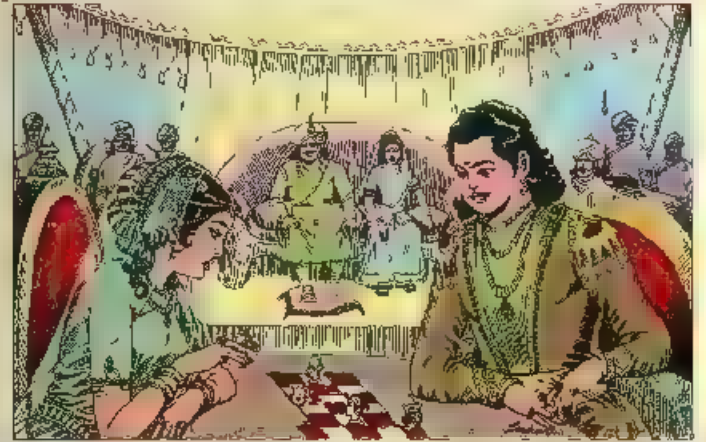
सूर्यतेजाने विश्वनाथला बहुमूल्य भेटो देऊन त्याचा निरोप घेतला. आणि चंद्रसेखेला बुद्धिबळाचे डाव खेळायला निघाला.

प्रभुत राज्य-कर्मचारी आणि चंद्रसेखेचे आई-वडेल यांच्या उपस्थितीत स्पर्धा सुरू झाली.

मोठ्या उत्साहाच्या वातावरणात स्पर्धा सुरू झाली. दोघेही मोठ्या चातुर्याने बुद्धि बळाची प्यादी हालवीत राहिले. सूर्यतेज सूट्या आपली सर्व बुद्धि पणाला लावून खेळत होता, पण चंद्रसेखेच्या चातुर्यापुढे तो फिका पडत

होता. दुपार पर्यंत खेळ खेळून झाल्यावर चंद्रसेखेने सूर्यतेजाच्या राजाला बंदी बनवले. राजकुमारीचा जय झाल्यावर सर्वांनी आनंदाने टाळ्या वाजवल्या आणि निच अभिनंदन केले. चाबुकी हातां घेऊन दोन सैनिक जेव्हा सूर्यतेजकडे येऊ लागले, तेव्हा त्याने त्यांच्याकडे दीनयशोपणाने पाहिले. सर्वांना पाटलं की सूर्यतेज आता आपल्या राज्यात परत जाणार, पण तत्सं घडलं नाही. तो चंद्रसेखेला बसवा वेळी खेळायला तयार सागा.

कनकपुरचे महासत्री आदित्य यांनी सूर्यतेजला मावघ करीत म्हटलं “दुसऱ्या वेळी राजकुमारीनं हारवले तर काय शिक्षा भोगावी लागेल हे माहीत आहे ना तुला?

आपल्या कुल-देवतेची शपथ घेऊन तुला निश्चय करवा लागेल की आजन्म अविवाहित राहीन."

"हे मला पुन्हा सांगण्याची आवश्यकता नाही. कारण दुसऱ्या कुठल्या मुलीशी लग्न करण्याचा प्रश्नच नाही. केवळ तुमच्या समाधानासाठी मी ही शपथ घेत आहे. समजल?" असं म्हणून सूर्यतेजने आपले कुलदैवत शिव भगवानची शपथ घेतली.

दुसऱ्याचा बुद्धि बळाचा संजं मुरू झाला. पानेळी सूर्यतेज आपले सर्व कौशल्य पणाला लावून प्यादी हालवू लागला. परंतु चंद्ररेखा जरा ही विचमिन न होता शक्तिपूर्वक खेळू लागली. अणू आपल्या प्रतिस्पर्ध्याची निहा

काही पर्वाच नव्हती ती मोंदया कुशलतेने आपली प्यादी हालवात होती तिची मनि ति निपुणता पाहून सूर्यतेज आश्चर्यचकित झाला. खेळ चालू असताना मध्येच तो एकदा चंद्ररेखेच सौंदर्य पहात राहिला. यामुळे त्याच्या चित्ताची एकाग्रता तुटली मंत्र्याच प्याद पुढे सरकवण्याऐवजी त्याने हस्तीच प्याद पुढे सरकवले. तो मंत्र्याच प्याद पुढे सरकावू इच्छित होता. परंतु त्याचं लक्ष विधामाल गेल्यामुळे त्याच्या हातून चूक झाली. पण त्या परिस्थितीत ती थोडचूक होती. आता चंद्ररेखेने त्या चूकीचा फायदा घेऊन सूर्यतेजला पराभूत केले. पुन्हा एकदा सर्वांनी जोरजोरात दाढ्या बाजवून चंद्ररेखेचे अभिनंदन केले.

आता सूर्यतेज निश्चित आपल्या राज्यात परत जाणार असे सर्वांना वाटले. पण आश्चर्य असे की ती तिसऱ्यांदा ही खेळायला तयार झाला. त्याचा हा हट्ट पाहून सर्वांना मोठे आश्चर्य वाटले त्याच्या खांद्यावर हात ठेवीत राजा जयकेतन म्हणाला - "राजकुमार सूर्यतेज, हावेरी भावष्य तुझ्या पुढ्यात ठाकले आहे. एक राजा वृत्त अनेक कलाबदाऱ्या तुला पार पाडायच्या आहेत. ते सर्व विमरून तू आपल्या घाण्याची बाजी कशासाठी लावीत आहेस? असा तू खेळ संपवावांस हे नरे असे मला वाटते माझा सल्ला आहे की तू परत जावस."

हमत सूर्यतेज म्हणाला "आपल्या सल्ल्याबाजत मी आपला आभारी आहे जय-पराजय देवाधीन आहे असे वडीलधारी माणस म्हणतात. यावेळी माझा जय होणे ही शक्य आहे."

सूर्यतेजचं म्हणणे राजकुमारी लक्षपूर्वक ऐकत होती. त्याची जिद्द पाहून तिला ही मोठे आश्चर्य वाटले. प्राण पणाला लावून खेळासाठी सिद्ध झालेल्या पा राजकुमाराचे व्यक्तित्व निश्चित अपूर्व असले पाहिजे असे तिला वाटले. क्षणभर टक लावून तिने त्याच्याकडे पाहिले आणि ती आपल्या बडिलांना म्हणाली - "पिताजी, मी आपला पराजय मान्य करते." आणि तिने लाजून मान खाली घातली.

तिथे हजर असलेल्या लोकाना

राजकुमारीच्या या निर्णयातून फार आश्चर्य वाटले. ज्या राजकुमारीने दोन वेळा अगदी सहज राजकुमाराला हारवले ती आता शत्रुपक्षाचा पराजय स्वीकारात आहे हे कोणाला समजेना.

राजा जयकेतनच्या लक्षात सर्व परिस्थिती आली. आपल्या मुलीचे अभिनंदन करीत तो म्हणाला "बेटा, योग्य वेळी तू योग्य निर्णय घेतला आहेस!"

एवढी गोष्ट ऐकवून आता वेतळ म्हणाला - "राजा, या सूर्यतेजाला चंद्ररेखेने जेव्हा पहिल्यांदा हारवले, तेव्हाच त्याला कळून चुकले असं की चंद्ररेखा बुद्धि बळात निघणे त्याला शक्य होणार नाही. असे असताना ही दुसऱ्यांदा व तिसऱ्यांदा तो

खेळायला तयार झाला ही सूर्यतेजच्या मूर्खपणाची पराकाष्ठाच नव्हे का' खी-सुतभं श्येने तिने आपला पराभव मान्य केला हे ठीकच झाले नाहीतर बिचाऱ्या सूर्यतेजला फाशीची शिक्षा भोगावी लागली असती. 'तू योग्य वेळी योग्य निर्णय घेतलास' हे राजा जयकेतनचे म्हणणे ही अनुचित व असंगत नाही वाटते? मुलीची प्रशंसा करीत त्याने काढलेले हे उद्गार अर्थहीन वाटतात. माझ्या या शकाचे उत्तर माहीत असून ही तू दिले नाहीस तर तुझं भिर खडावर राहणार नाही हं लक्षात ठेव."

राजा विक्रमादित्याने उत्तर दिले - "चंद्रेखा आपला निश्चित पराभव करणार हं न समजण्याइतका सूर्यतेज काही मूर्ख खास नव्हता. कारण तो पहिल्या प्रयत्न जेव्हा चंद्रेखेशी खेळला, तेव्हाच ती बुद्धिबळात कितली प्रवीण आहे हे तो समजून चुकला. दुसऱ्या व तिसऱ्या वेळी तो तिच्याशी खेळायला नकार झाला, याच कारण असं की त्याच्या मनाने तिच्याविषयी आकर्षण निर्माण

झाले. तिचं रूप व तिची होणारी वृद्धि यानी त्याला थुरळ पाडली हे रहस्य चंद्रेखेच्या ही लक्षात आल्याशिवाय राहिले नाही. स्वयंवर तर केवळ एक बहाणा होता कोणता राजकुमार आपल्या पाषाणां बाजी लावण्याला तयार होताय, हे चंद्रेखेला पहायचे होते! हारल्यावरही आपला पराभव मान्य न करणारा एकच एक राजकुमार निघाला. सूर्यतेज. त्याने तीन वेळा स्पर्धेत भाग घेतला. चंद्रेखा अक्षय्य सुयोग्य वटाच्या शोधात होती. जेव्हा तिला अक्ष राजकुमार सापडला तेव्हा पराजित न होताच तिने आपला पराजय स्वीकार केला, यात तिची तीक्ष्ण बुद्धि दिसून येते. तिला द्या आली असे यात मुळीच काही नाही. राजा जयकेतनने आपल्या मुलीच्या मनातील विचार बरोबर जाणला आणि तिचे मन पूर्वक अभिनंदन केले."

अशा रीतीने वेताळ राजा विक्रमादित्याचा मौन-भंग करण्यात यशस्वी झाला, तो वेतासह अवृथ्थ झाला आणि पुन्हा साडेवर जाऊन बसला

हुशारी

जांभुळगावच्या प्रसादचा मुलगा माधव आठ वर्षांचा होता. सर्वात लहान मुल, म्हणून त्याला लाडाकोडाणे वाढवले गेले होते. सगळे नातेवाईक वस्तुकाचे म्हणत की - हा मोठा हुशार व चलाख मुलगा आहे.

परन्तु फार बुद्धिमान मानला जाणारा हा माधव एका बाबतीत मात्र फार मूर्खपणाचे वागे एकदा त्याचा एक नातेवाईक काही कामासाठी प्रसादच्या घरी आला होता. परत निघण्यापूर्वी त्याने आपल्या शिक्षातून एक चांदीचे व एक तांब्याचे अशी दोन नाणी काढून माधवपुढे धरली. अन् त्यातील एक त्याला घ्यायला सांगितले. माधवने पटकन तांब्याचे नाणे घेतले.

माधवच्या या निवडीचे नातेवाईकाला मोठे आश्चर्य वाटले. हुशार मानल्या गेलेल्या माधवने चांदीचे सोडून तांब्याचे नाणे घेतले, असे त्याने का केले हे काही त्याला कळले ना. तो त्याच्या मूर्खपणाला हसत चांदीचे नाणे शिक्षात टाकून

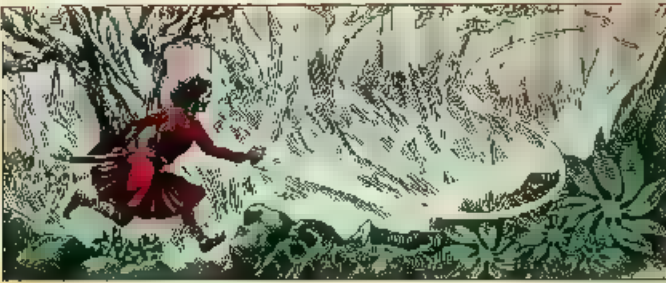
आपल्या घरी निघून गेला.

पण ही घटना लपून राहिली नाही, सर्वाना ते समजले. गावभर ती वार्ता पसरली. सर्वजण समजत होते की माधव आपल्या पित्यापेक्षा हुशार आहे, अन् मोठा ज्ञान्यावर आपल्या बुद्धिमत्तेच्या जोरावर व्यापारात लाखो रुपये कमवील. पण या घटनेनंतर सात्र लोक समजू लागले की तो मूर्ख व बावळट आहे.

तेव्हापासून त्याची गमती करण्यासाठी, त्याची टिंगल बुडवण्यासाठी व स्वतःची करमणूक करण्यासाठी गावचे लोक मुद्दाम प्रसादच्या घरी येऊन चांदीची व तांब्याची नाणी माधवसमोर ठेवून त्याला निवडायला सांगत. माधव प्रत्येक वेळी तांब्याचे नाणेच घेतले असे, अन् गावचे लोक मात्र टवाळी करायला आपला जुद्धास सफल झाल्याचे पाहून हसत सुटत.

एक दिवशी प्रसादच्या घरी विनाद नावाचा त्याचा एक नातेवाईक त्याला भेटायला आला.

चन्द्रकांत मोहले

तसा तो माधवचा मामाच जागत असे माधवच्या बाबतीतलो गावकऱ्यांची टीका त्याच्या कानावर आलेली होतीच, विनोदला याबद्दल फार वाईट वाटले, त्याला असेही वाटू लागले की माधवची बौद्धिक पातळी इतकी व्हायलेली असेल, तर मोठा झाल्यावर पुढे तो आपल्या पित्याचा व्यवसाय संभाळू शकणार नाही. इतर लोक त्याची सगळी इस्टेट लुबाडतील अन् सार कुटुंब देशोधडीला लावेल.

जामुळगावातले वापले काम संपल्यावर विनोदला ज्या दिवशी आपल्या गावी परतायचे होते, त्या दिवशी त्याने माधवला आपल्याजवळ बोलावून घेतले. नंतर त्यानेही चांदीची वतांब्या जो काही नाणी त्याच्यासमोर ठेवून म्हटलं, "माधव, यातलीं नुलाहवीं तीं नाणी घेतुला."

माधवने ताबडतोब तांब्याची नाणीच भुजलली ! पण त्याच्या या मूर्खपणाबद्दल विनोदला इतर लोकांप्रमाणे हसू आले नाही. भुजद त्याला माधवबद्दल सहानुभूती वाटली. त्याने माधवला विचारले, "माधव, बाळा तू चांदीची चांगली किमती नाणी सोडून नेहमी

तांब्याची नाणी भुजलणे कायमसत करतस ? तू काय इतका अडाणी आहेस की तुला पा दोहातला फरक कळत नाही ? ताने आणि चांदी या दोन धातूत चांदी अधिक मूल्यवान आहे हे तुला माहील जाईल ? मग तांब्याऐवजी चांदीच ताणं तू का घेत नाहीस ?"

आता माधवहळूच भुजतला, "मामा, अहो मी चांदीची नाणी प्रथम भुजललीं असली, तर गावचा कोणीही माणूस आपली करमणूक करून घेण्यासाठी माझ्याशी असा खेळायला आला नसता. अन् त्या परिस्थितीत मला तांब्याची नाणीही कधी मिळालीं नसती, पण अशी नेहमी तांब्याची नाणी भुजलत राहिल्यामुळे माझ्याजवळ दिवांनी तांब्याची नाणी बेमा झालीयत पहा." अन् विनोदला बरोबर आपल्या खातीत बेभूत जाऊन त्याने तांब्याच्या नाण्यांचा ढीग दाखवला.

इतकी सगळी नाणी पाहून आता विनोद अवाकब झाला 'तो काही बोलणार, इतक्यात त्याला टोकत माधव म्हणाला, "पण मामा, माझी ही गमन कुणाल मागू नका वा का !"

आपल्या देशातील किल्ले - ३

रजपूतांचे किल्ले - १

चिवागद मोरीने सातव्या शतकात चित्रकूट गड बांधला होता. शंभर वर्षांनंतर मुहंमद प्रमुख ब्राह्मण एवढे घाने किल्ल्याचे नाव 'चितोड' असे ठेवून तेच आपले निवासस्थान बनवले.

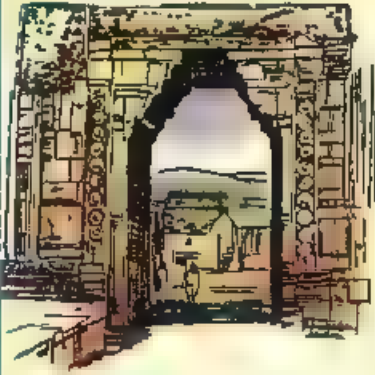
बापा रावळच्या सिसोदिया वंशजांनी चितोडवर ८०० वर्षे शासन केले. किल्ल्याच्या प्रांगणात आजही एक विजयस्तंभ दिसतो. राणा कृष्णने १४५८ मध्ये साळवा सुलतानाला जिंकले या घटनेच्या स्मरणार्थ त्याने हा स्तंभ बांधला. या नमुन्यातील स्तंभाची उंची ३६ मीटर असून तो बांधायला जवळजवळ दहा वर्षे लागली.

चित्रकूटाच्या मुहाने हा आपल्या देशातील सर्वात विशाल गड होय.

किल्ल्याच्या आसपास अनेक विहिरी व पायऱ्या असलेल्या पावड्या आहेत. गावेपाणी गिण्यासाठी व शेतीसाठी वापरले जाणारे त्यामुळे सलग दोन वर्षे अमुचा वेढा पडला, तरी किल्ल्यातील लोकाना लाग्यापिण्याची दवात जाणवत नसे. अन्वर बादशाहच्या नेतृत्वामाती १५६३ मध्ये मोगल प्रदेशाचा किल्ल्याला वेढा दिला. राणा अर्जुनसिंहने किल्ल्याच्या संरक्षणाचा भार आपले विन्यास सैन्यावर घ्यायला न घेतला.

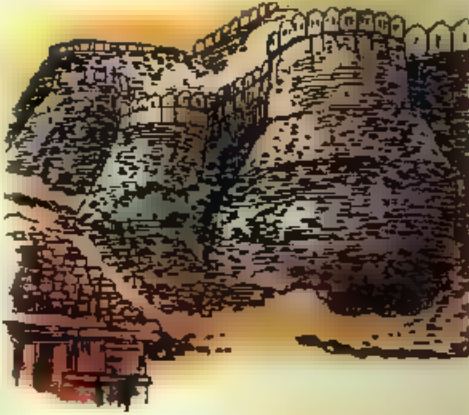
सवाई' गड संरक्षणासाठी चितोडप्रवेश करणारी रोमल सना साचात संरक्षक मंडप

रावपाल झाट, चित्तौडगढ

दिखावापासून हे ताहाड आपापल्या वैजवाडीन राहून घटके जीवना जन्म लावले त्याला 'गाडिया-लोहार' असे म्हणले जाई. १९५५ मध्ये सारंगभूषण त्वांना किल्यात घेऊन जाईपर्यंत ४०० वर्षे ते अनेक घटके जीवन जगत राहिले. अन् आपसी प्रतिज्ञा गाव गावत राहिले.

जुदवपुरच्या जवळच राणा कुभात १४८५ मध्ये कुबलगर बांधला. याचा अंशक तट आसपासच्या अनेक टेकड्यांवरून गेलिला आहे. सात मोटर बंदीच्या मठाच्या भिंतीवरून एकाच वळी जाठ बांडेलवार आपले घोडे दौडत नेऊ शकताना या किल्ल्यावर अनेकदा हल्ले झाले. परन्तु फक्त अकराच तो वेळी काही काळापुरताच

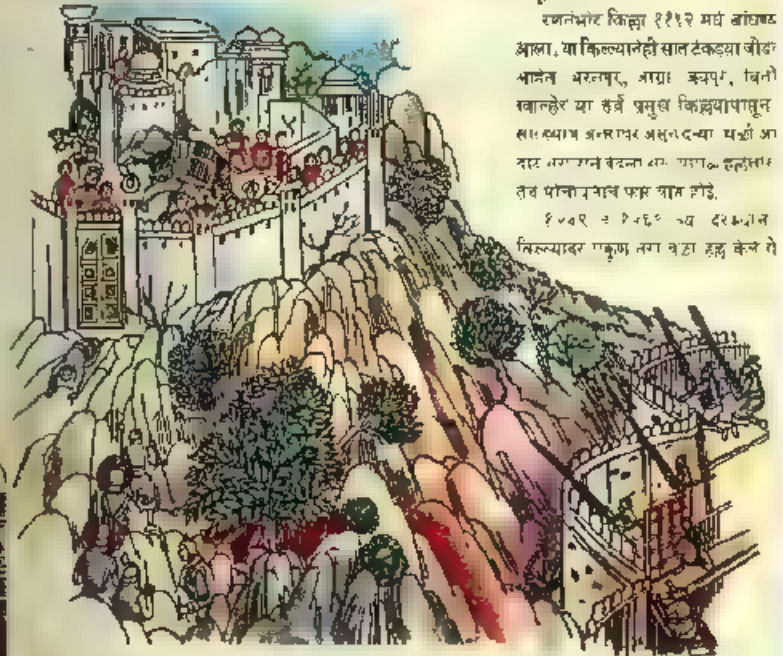
कुबलगरचा तट

माण्यावर मोडवला. तोही स्वतः बरवतो पर्वत भाषयाचे उत्तम रागता.

जयमलच्या जेतुवाडानी न्याचे सैनिक साठ्या देस नेहले. सांगलहना त्यामुळे पुढे चरकू शकलो नाही. माहिण्याच्या वदुधान्ततः अचानक एक दिवस च अचलल्या नाकेच्या गाळ्यामुळे जयमल जबर ज झाला. त्याच्या मुत्सुमुळ रणपुत निराश झाले. त्यांचे स्थितीचा फायदा घेऊन मोगल सेनेने किल्ला जिंकल.

किल्ला तर पहला; परन्तु शुदवसिंह मोगलांना आपला तयार नव्हता. त्याचा फुल राणा प्रताप वल्लभायांदावांना च अशी कठोर प्रतिसा केली की, 'जि पुन्हा जिंकून घेईपर्यंत आम्ही कोणत्याही प्रकारचे भुलागमनार 'गट्टा'.

अशी प्रसिद्धा करणाऱ्याच्याला काही लोहारांनी त्यांनी अशी अपघ घेतली की, 'किल्ल्यात पुन्हा डेवीपर्यंत आम्ही आमच्या गाड्या पुनच र ह'.

जिंकू शकला. रणतेंभोर किल्ला १११२ मध्ये बांधण्या आला. या किल्ल्यानेही सात टेकड्या जोडा भागेत भरतपुर, आग्रा, कन्नौज, बिती खाल्हेर या सर्व प्रमुख किल्ल्यापासून साठव्याच अन्नापुर असून त्याची यादी दर मोगलाने घेवता. या गावाचे हस्तक्षर तव पोनायमच फार नाम जोडे. १४४९ = १४६० च दरम्यान किल्ल्यावर गकूळ तरा वडा हल्ल केले ते

(दावीकडील) रणतेंभोरवर (जुजबीकडे) तामपुरच्या बांधलेल्या तटाभारून हल्ला करताना बांधला गेलिला

हमीरदेवच्या काळात अहमजुद्दीन खिलजीच्या एका सेनापतीच्या विनंतीवरून त्याचा येथे जाअय दिसा गेला होत. याने खिलजीविरुद्ध लढ केले. असल्याने अहमजुद्दीन खिलजीच्या सैन्याने किल्ल्याला वेढा बिला. परन्तु तो कि लाय्यात येथू शकला नाही. अन्तर सोपून तो पळून गेला.

१६०९ मध्ये पुन्हा वेढा हल्ला झाला, तेव्हा खिलजीने स्वतः जबाबदारी अंशकर घेतली. यावळी स्मीर देव मल्ल्यांनी फितुरी केली. त्यांच्या कारस्थानामुळे खिलजीने लढाई जिंकली. युद्धात हमीरचा मृत्यु होऊवला. त्या

शुरूच साहसी संन्यासीनां महामंदिराच्या शिबूने पकडले व त्यांचा वध केला.

१९६८ मध्ये सकाळी या किल्ल्यावर हल्ला केला. किल्ल्याच्या तट फोडण्यासाठी दोतरेचें बैलाने मोठमोठ्या तोफां ब्रीडून आणल्या, हल्ला बरेच दिवस चालू राहिला. पण किल्ला हाती येण्याचे शिष्ट दिलेला, शेवटी अकबरने अकबरचा राजा भंगवानास यांना वगणें मोरचा एजा राब मुर जन हाच यांच्याकडे तहान्नी बोलणी करणयासाठी पाठवले. तहान्नी अटी ठरून त्यावर अकबरपक्षांनी शिक्षणमार्तव केले व पुन्हा त्या प्रदेशात शांती नावले.

या किल्ल्यासोबतीथे अरण्या आता नाशसाठी अभवातच बनवले गेले आहे.

महाराष्ट्री राजधानी मंडिर ही होती, परन्तु पंधराव्या शतकात सद्देड प्रमुख राव जोधा याने ती नष्ट येन पुढे अरण्याच्या टेकडीवर भायचे ठरवले. त्याने स्वतः च्या नावे 'जोधपुर' नावाच्या एका शहराची स्थापना करून तेथे मेहरनगढ नावाचा किल्ला बांधला.

प्रान्तातल्या इतर किल्ल्यांप्रमाणे या किल्ल्यावर भोंगल व अफगाणांनी हल्ले केलेच; पण त्याहीपेक्षा जास्त हल्ले दख्खन राजपूत राजे व संनापती यांनीच केले.

या किल्ल्यात किल्लकिला, शंभूनाथ व राजजोडात नावाचा तोफा वृत्तम् स्थितीत सुरक्षित ठेवलेल्या आहेत.

मेहरगढ, जोधपुर

सोमची बडबड

सोमजी स्वतःची अशी काही मालमत्ता नव्हती, पण गावात त्याचे नातेवाईक मात्र होते. याच आधारे तो स्वतःला 'मोठा माणूस' समजे, जे तोंडी येईल, ते बोले. त्याचा मेहुणा त्याला खूप सांगे, पण पालव्या बडयावर पाणी.

सोमच्या घरामाथे एक विहीर होती. एकदा पाय घसरून आत पडला पडला, पेरुच्या झगडाला धरल्यामुळे तो कसाबसा बाचला. पण या घयव्यात त्याचा पाय लचकलाच. त्याची बायको सावित्री हे मार पहात होती तिला एकदम हसू फुटले.

बायकोचे हसणे पाहून सोम एकदम गुलडलाच "इकडे तुझा नवरा दु खाने विव्हाळतोय, अत तू खुशाल हसत आहेस" असं जगण्यापेक्षा एकाद्या विहिरीत बुडी मारून जीव दे ना!"

यावर काहीही न बोलता सावित्री हसतच

तथून निघून गेली.

पाय लचकल्यामुळे सोमला चालायला रास होत होता. कसा तरी लंगडत तो दरवाजापर्यंत पोचला. इतक्यात पाठीमागून येणारा त्याचा मेहुणा रामू म्हणाला, "काय जीजाजी! विहिरीपासून दरवाजापर्यंत पोचायला इतका वेळ लावलात?"

"ओहो! म्हणजे इथेच इतका वेळ बुभा राहून तू माझी रंगमत अचत होतास? जरा मंदतीला तरी यावचं होतंस!" सोम म्हणाला.

"पण तुमचं उचकत उचकत चालणं छान वाटत होतं मला! तें पहाता पहाता स्वतःलाच विसरून गेली मी." रामू हसत शूनरला.

"मी तुझ्याहून मोठा आहे याचं काही भान आहे का तुला? असलं जिणें जगण्यापेक्षा एकाद्या विहिरीत जीव दे ना!" सोम बोलला. रामूही हसत हसत तथून निघून गेला.

वसंत पवार

सोम हळुहळू घरात शिरला अन् त्याने ओठाच्या बाजूचा बरवाजा शुध्दला. इतक्यात एक भिकारी लंगडत येथे आला, अन् "साहेब लंगटा आहे मी, चार पैस भीक द्या ना!" असे म्हणत भीक मागू लागला. मोठ्या कष्टाने पुढे येत सोम त्याला म्हणाला, "मी सुद्धा लंगडतोय बघ, पण मी काय भीक मागतोय तुझ्यासारखा?" "तुम्हाला गरज नाही, म्हणून भीक मागत नाही आहात, पण आता लंगड झाला आहेत, तेव्हा दोन चार घरी मागून पहा न भीक. किती वास असतो त्यात, हे तरी कळेल!" भिकारी बोलला. आता मात्र रागाने ताल होत सोम

गरजला "बदमाश कु ठला! एकाद्या घाणेरड्या विहिरीत पडून मर ना!" हे ऐकून भिकारी हसत निघून गेला.

सोम बाहेर येऊन लंगडत लंगडत समोरच्या पारावर जाऊन बसला तेथे चार पांच खोडकर पोरे खेळत होती. दिवसातून एकदा तरी या पोरांची गोटी सोमला लागत असे अन् तो त्यांना रागावत असे. रोजच चाल अस.

पण त्या दिवशी मात्र ती मुले एक नवाच खेळ खेळत होती. नीट पाहिले, तेव्हा लक्षात आले की, एक मुलगा जोळे बिटून येऊन आधळ्याचे सोंग करत होता; दुसरा कानावर हान ठेवून बहिरा बनला होता, तिसरा एकदम मुका वून त्रिजिक्से जावाच काळत होता. बाणखी एकजण लंगडा असल्यासारखा पाय खुजलून खुजलून टाकत होता, अन् तो म्हणाला "तुमची नाव काय काय आहेत ते मला साहेत नाही, पण माझ नव आहे सोम."

ते ऐकल्याबरोबर बाकी सारेजण खो खो हसू लागले. तो खरोखरीच अवदी हुबेहब मोमसारखाच लंगडत होती. इतक्यात आंधळा बनलेल्या मुलाने जोळे भुचडले.

आता मात्र सोमला हे सहन होईना. त्याने मुलांना शिब्या द्यायला सुरुवात केली. त्याबरोबर ती तेंबून पळून गेली.

इतक्यात तेथे एक अनोळखी माणूस

आला त्याला काही विचारण्यापूर्वी तो मागू लागला, "मी सीतारामपताकडे नव्यानेच नोकरीला लागलोय, सोम म्हणून कोणी इथे रहातात, त्यांना काही सांगायला आलोय मी."

"मीच तो सोम, जील काय काम आहे?" सोमने विचारले.

"हं! नुसत तुम्ही सांगून मी घोडाच विश्वास ठेवीन? जरा चालून दाखवा बर! चार मुल मला सांगत होती की, सोम लंगडत चालतात मला जे काही सांगायचंय, ते सोमशिराय इतर कुणाला सांगू नको, असं मालकानी बजावलय मला," नोकर बुलरला.

"मी, अन् चालून दाखवू तुला? एकाद्या कोरड्या आडवात बुडी मार ना!" असे म्हणत

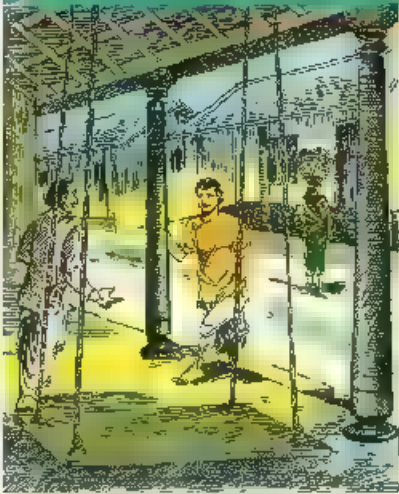
सोमने त्याला शिब्याचो लावोतो वाहिली.

शिब्याचा वर्षाच थांबल्यावर नीकर म्हणाला, "या शाकात शिब्या देण्यात तुमचा नंबर पहिला आहे, असं मालक सांगत होते, तुम्हीच सोम आहात, असा आता माझा विश्वास असलाय चालून दाखवायची गरज नाही. मालकानी नाबडतोब तुम्हाला नव्या घरी बोलवलय."

कुरकुरत सोमने विचारले, "हे नव घर कठे आहे?"

"इथून चार घर टाकली, की एक गल्ली येईल. त्या गल्लीत एक सोम नावाचा कुत्रा आहे; त्याला बोलावून, की बुचकीकडे एक बोट आहे. तिथे एक बैल सोम रहातो. तिथे कोरड्या आडवात बुडी मार ना!" असे म्हणत लिंगाच जाद असलेल एक घर आहे. या

घराच्या झाजूला एक गल्ली आहे. या गल्लीत एक सोम नावाचा रेडा आहे. या सोम रेड्याला जिथे बांधून ठेवलेच त्याच्याच जरोबर समोर हे नव घर आहे." नोकराने सगळी माहिती दिली.

हे ऐकल्यावर तर सोमचा स्वतः वर लावाच राहिला नाही. गरजत तो म्हणाला, "जेपुढच्या माकडा, बटवाघळाचे ठोळेवाल्या, गाढवाचे जांब कानवाल्या, तुझ इतक धाडस? इतका गर्व झालाय तुला? स्वतः ला समजतायस काय तू? जनावरांबरोबर माझे नाव जोडतायस तू? इतकी हिंमत तुझी?" अन् मग पुन्हा तो शिष्या बरसत राहिला.

जेव्हा हा वर्षाच थांबला, तेव्हा नोकर म्हणाला, "मी काहीच चुकीच सांगितले नाही सोमसाहेब! मी आता ज्या ज्या प्राण्यांची नावे घेतली, त्या सर्वांचा एक पाय संगडा आहे पहा!" अन् तो निघून गेला.

सोमला सीतारामबद्दल फार आदर वाटे. म्हणून चालायला कष्ट पडले, तरी तो सीतारामच्या घरी पोचला. रस्त्यात लंगडा कुत्रा, लंगडा बैल, अन् लंगडा रेडा पाहून त्याला मनातल्या मनात फार रग आला.

तऱ्या घरात पाव ठेवल्याबरोबर सीतारामने सोमचं मोठ्ठम प्रेमाने स्वागत केले. सोमने त्याला विचारले, "तू इथे या घरात कसा? हे तर नाशायणचं घर आहे ना?"

सीताराम म्हणाला, "हो, घर तर नारायणजंघ आहे. पण तो कुठे दूरगावी गेलाय; अन् जाता जाला किल्ली मला देखून म्हणाला की, गरज पडली तर माझ घर दापर, कालच माझे काका सहकुटुंब इथे आलेत, म्हणून त्यांना या घरात मुक्कामाला ठेवलेच. माझ्या काकांच्या नातीला गौरीला अचानक काय झालंय कुणास ठाऊक? कशासाठी घाबऱ्याय ती; अन् तेव्हापासून दुसऱ्या डोळ्या फाडफाडून एकटक पहात राहिलीय, आम्हाला कोणाला ओळखत नाहीय, अन् काही बोलले, तर ऐकूनही घेत नाहीय ती! वैद्य म्हणाला की, ती एकदा चांगली हसली तर एकदम बरी होवून जाईल

ती आम्ही सूप प्रयत्न केले, पण तिला कोणी हसवू शकलो नाही. या कामासाठीच मी बोलावून घेतलेय तुला."

"तुम्हा लोकांना जमलं नाही, ते काम मला तरी कसं जमेल?" आश्चर्य प्रकट करत सोमने विचारले.

"का बरं नाही जमणार? मी ऐकमंय की आज तू लंगडतां आहेस. अन् लचकत चालतायस. तुझं चालणं बघून सगळे जण आपोआप हसू लागलेयत. सारं गाव बोलतंय असं. मग एकदा या आमच्या गौरीसमोर चालून दाखव ना!" सीतारामने विनंती केली.

सीतारामच्या या बोलण्याने सोमची चीड वाढलीच. त्याने सीतारामला पोटभर शिष्या देऊन घेतल्या तरी मन हलके न झाल्याने त्याने गौरीला हातात भुचलले आणि म्हणू लागला, "काय न माकडतोडे! टिचभरही वाढली नाहीयेस अन् तुला चंष्टा करायला सुचतेय होय? माझी गंमत करू पहाते आहेस? जा जावून माकडांच्या टोळीत बस!" जराही मध्ये न थांबता तो बडबडतच राहिला.

झाले गौरीला एकदम हसू फुटले! हमणे थांबता थांबता ती नेहमीच्या स्थितीतही आली. या बदललेल्या गौरीला पाहून सोमही आश्चर्यचकित झाला, सुधारलेल्या अन् तब्येत ठीक झालेल्या गौरीला पाहून सर्वजण सोमचीही स्तुती करू लागले.

सोम म्हणाला, "म्हणजे पौरीच्या आजाराची गोष्ट खरीच? मला तर वाटलं होत की माझी चेष्टा करण्यामाठी तुम्ही माझ्याशी छेळत आहात! अरे, मी तर आपला पाय लचकतयमुळे लंगडत होतो, अन् माझ हे चालणंच तुम्हाला विनोदाचा विषय झाला होय?"

सीताराम हसून म्हणाला, "या स्थितीबद्दल तर सर्वांना सहानुभूती वाटेच तुझ्याबद्दल! पण तुझ्या या शिष्या वाढले त, त्यामुळेच हसू येत सर्वांना! गौरीचंच पहा ना. तुझ्या शिष्या ऐकूनच हसू आले तिला!"

आपली निरर्थक बडबड वृत्त्यांच्या विनोदाचा विषय बनली, हे पाहून सोमला खाज वाटली, अन् त्या ह्रिस्वापासून तो शांत झाला.

वैद्याची निवड

लक्ष्मीपूरचा जमीनदार सूर्यभूपती हा फार वयाळू व धर्मात्मा होता. आमपासच्या जवळजवळ शंभर गावावर त्याचेच आधिपत्य होते. त्या सर्व गावात लक्ष्मीपूरच सर्वात मोठे होते. सूर्यभूपतीच्या पणजांबाच्या पित्याने (बापूर पणजांबांनी) त्या गावात एक रुग्णालय आधले होते. सूर्यभूपतीच्या काळापर्यंत आस्पसच्या मावसं लोक ही रोगचिकित्सेसाठी तेथे येऊ लागले होते. याचे कारण म्हणजे या रुग्णालयाचे वैद्य नीलकण्ठशास्त्री.

असे हे सुप्रसिद्ध नीलकण्ठशास्त्री वृद्धावस्थेमुळे दिवशात झाले. जन्तला व भूपतीला ही त्यामुळे फार दुःख झाले. काही लोकांनी भूपतीला असा सल्ला दिला की, शास्त्रींच्या चार प्रमुख शिष्यांपैकी एकाची त्याच्या जागी निवड करावी. सूर्यभूपतीने ही कामगिरी आपला निकटवर्ती मित्र चन्द्रवर्मा याच्यावर सोपवली अन् म्हटले, "तु स्वतः ही

समस्या सोडव."

चन्द्रवर्मा त्याला म्हणाला, "ठीक आहे मग त्याचारही शिष्यांना अद्याप काळीबरोबर आठ बाजता कचरीत हजर रहाण्यासाठी निगेव पाठव. त्यांच्यात जो ज्येष्ठ हुशार असेल त्याची निवड करायची जबाबदारी भुचलली आहे." या बरोबरच त्याने भूपतीला आणखीही एक मुद्दा सूचना दिली.

सूर्यभूपतीने मित्राच्या सांगण्यानुसार त्या जमीनदारांना निरोप पाठवला तेही अशा निरोपची वाटच पहात होते, त्यामुळे दुसऱ्या दिवशी आठ वाजण्यापूर्वीच ते कचरीत हजर झाले.

तेथील नोकरांनी त्यांना आदरपूर्वक जमवून घेऊन म्हटले, "काही अत्यावश्यक कामात भुतले आहेत जमीनदार. तुम्हाला त्यांची बरा वाट पहावी लागेल."

परन्तु जमीनदार बराच वेळपर्यंत आलेच

नाहीत. अकरा वाजल्यानंतर सूर्यभूपती आणि चन्द्रवर्मा दोघे मिळूनच तेथे पोचले. ते आल्याबरोबर हे चार शिष्य ताबडतोब भुतले भुभे राहिले व त्यांनी दोघांना नमस्कार केला. दोघांनी त्या चारीजणांकडे एकदा निरखून पाहिले अन् त्यांना बसायला मांगितले. नंतर सूर्यभूपतीने व चन्द्रवर्मानेही समोर बसले.

दोघांपैकी कोणालाही वैद्यकशास्त्राबद्दल थोडीसुद्धामाहिती नव्हती, परीक्षा कशी घ्यावी हे ही त्यांना काही कळत नव्हते. इतक्यात एक नोकर पाण्याने अर्धी भरलेली एक काचेची सुरई घेऊन तेथे आला, त्याने सुरई जमीनदारांसमोर ठेवली.

नोकर गेल्याबरोबर चन्द्रवर्मा म्हणाला "मो तुम्हाला तीन प्रश्न विचारणार आहे. एकेकाने भुतरे द्यावी," अन् ज्येष्ठ नावाच्या शिष्याला खूप करून जवळ बांबलं

ज्येष्ठ आल्याबरोबर सुरईकडे निर्देश करत चन्द्रवर्माने त्याला विचारले, "ज्येष्ठ याच्याबद्दल एका वाक्यात काय सांगशील?"

ज्येष्ठला वाटले होते की प्रश्न वैद्यकशास्त्रासंबंधी विचारला जाईल. या असल्या प्रश्नाची त्याला अपेक्षा नव्हती तरीही तो म्हणाला, "या सुरईत अर्ध पाणी आहे." आपली नाराजी झाकत चन्द्रवर्माने पाने झाडलेला एक वृक्ष दाखवत त्याला म्हटले, "या झाडाबद्दलही एक वाक्य बोल."

चिडत ज्येष्ठ उत्तरला, "कतुमाना प्रमाणे

याची पान झडत आहेत.

यावर चन्द्रवर्मा म्हणाला, "आता माझा तिसरा प्रश्न असा की, हे तीन प्रश्न मो तुला का विचारले?"

हा प्रश्न ऐकून ज्येष्ठ दचकलाच त्याने काहीतरी गुळगुळीत भुतरे तर दिले, पण ते कोणाला ऐकूही गेले नाही

असा चन्द्रवर्मा हसला अन् त्याने ज्येष्ठला बसायला सांगितले. अन् नंतर बाकीच्या तिघांना एकएक करून बालावले. नरेन्द्र आणि मोहनने जवळजवळ ज्येष्ठसारखीच भुतरे दिली. शब्दात काय थोडा फरक असेन तेवढाच शेवटी ललितची पाळी आली. तो भुतरेला, "ही सुरई अर्धीच भरलीय ती पूर्ण भरणं सोपं

आता गायकबाब

आंबोबा

आहे.” त्याच्या अचूकतेवर खुश झालेल्या सूर्यभूपतीच्या तोंडून 'शाबास' शब्द आपोआपच बाहेर पडला. त्याने त्याच्या पाठीवर हात ठेवला.

मन्तर वृक्षाकडे पाहून ललित म्हणाला, "शिशिर ऋतू चालू असल्याने आता पाचोपान झडलो आहेकसरी; पण हेमन्त सुरू होताना तो पुन्हा नव्या पानवीने झाकून जाईल, अन् सुंदर दिवू लागेल." तेव्हा चन्द्रवर्मा त्याला म्हणाला, "आमच्या शेवटच्या प्रसन्नही अक्षर दे अन् आपल्या मित्रांनाही ऐकव."

ललित तंप्ततापूर्वक म्हणाला "वैद्यकशास्त्रातला मनोविज्ञान हा एक श्रेष्ठ भाग आहे. माणसाचा जेव्हा एकादा रोग होतो, तेव्हा त्याच मनोबल कमी झालेलं असतं. अशा वेळी आशादायक गोड शब्दात बोलून त्याच मनोबल पूर्वस्थितीत आणणं, हे वैद्याचं कर्तव्य असतं. मगच वैद्यानं दिलेली औषध अमृतासारखी काम करतात, व रोगी बरा होतो. अन्यथा चांगल्या चांगल्या औषधांचा ही रोग्यावर काही परिणाम होत

नाही. कुशल वैद्याला रोग्याचं मन जाणणं फार महत्त्वाचं आहे. हा मनोविज्ञानाचा भाग लक्षात घेऊनच तुम्ही आम्हाला सुरई आणि वृक्षावटलचे प्रश्न केलेत."

चन्द्रवर्मा हसत म्हणाला, "ललित, तू नीलकण्ठशास्त्रींचा योग्य शिष्य आहेस, हं सिद्ध कस वध. हां, पण एक गोष्ट सांगतो वैद्याकडे जे रोगी येतात, त्यांच्याशी वैद्यानं जसं गोड बोलून त्याला धीर देणं आवश्यक असतं, त्याहीपेक्षा वैद्याला स्वतः जवळ महनशक्ती असणं आवश्यक असतं."

ललितच्या लक्षात आले की चन्द्रवर्माने आपले भुदाहरण समोर ठेवूनच ही गोष्ट काढलीय; कारण वारतासवाट पहाताना इतर तिघांबरोबर तो स्वतःही नाराज झाला होता. आपली बूक लक्षात घेऊन तो म्हणाला, "रोगविकृति करता करता मी आपली सहनशक्तीही वाढवीन." चन्द्रवर्माची निवड जमीनदार सूर्यभूपतीलाही खूप पसन्न पडली. तो वैद्य ललित व मित्र चन्द्रवर्मा यांच्याकडे समाधानाने पाहू लागला.

महाभारत

माझे तुझ्यावर मन बसले असून तुझ्याशी विवाह करायची माझी इच्छा आहे - असे हिडिंबेने सांगितल्यावर भीम तिला म्हणाला, "हे कसं शक्य आहे?" तुझ्याशी विवाह करून मी या सर्वांचा बळी देऊ की काय?"

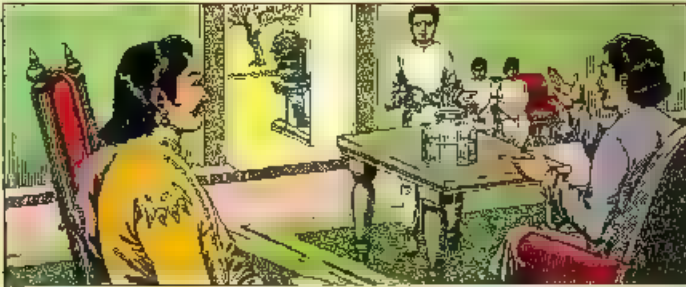
यावर हिडिंबा म्हणाली, "मी तुझी आई अन् भावांचं माझ्या भावापासून रक्षण करीन तू या सर्वांना जामं कर."

"हे तर सगळंजण शान्त झोपले आहेत. त्यांना जुठवणं बरं नाही वाटत मला. राहता राहिली तुझ्या भावाची गोष्ट. मी कोणत्याही राक्षसाला मीत नाही. कोणालाही साल्म टाकायची शक्ति आहे माझ्या जंगलत" भीम आत्मविश्वासाने म्हणाला.

'बराच वेळ झाला तरी आपली नहीण

माणसांना पकडून घेऊन आली नाही' असे पाहून, इकडे हिडिंबा झाडावरून अंतरला अन् पांडवांच्या दिशेने येऊ लागला. आपल्या रागावलेल्या भावाला पाहून हिडिंबा भीमाला म्हणाली, "माझा भाऊ यमासारखा इकडे पायला निघाला आहे. आतातुम्हा लोकांचं द्य अक्षण योग्य नव्हे. मी तुम्हा सर्वांना अकाशमार्गानं एकाद्या सुरक्षित ठिकाणी पाचवते, चला."

"राक्षसी, याला भ्यायचं काही कारण नाही. तुझ्या भावाचं मरण जवळ आलेलं दिसतयं. म्हणूनच तो इकडे पायचं धाडत करतो आहे. एकटा हाच काम, पण याचे सारे कंधू जळून आले तरी मी एकटा रणा सर्वांना यमसदनास पाठवोन. तुम्ही पहात रहा, मी ते

हिडिंबा

काम कसं सहज करून टाकतोते!" भीम तिला म्हणाला

"पण मला तर भीतीच वाटतेय. माझ्या भावानं आजपर्यंत कित्येक बलवानांना मारून टाकलेलं आहे. म्हणूनच मी तुला सावधगिरीची सूचना देत आहे. पुढे तुझी मर्जी!" हिडिंबेने तरीही भय व्यक्त करत म्हटले.

अता हिडिंब अगदीच जवळ आला, सुंदर वस्त्रे नसून सजलेली बापटी बहीण पाहून त्याच्या मनःत आले, "चाई साहेबांना प्रेमरोग झालेला दिसतोय!" रागाने हांठे लात करत अन् चिक्क हसत तो तिला म्हणाला, "अग ए हिडिंबे! मी तिकडे धुकेंत मरतो आहे, अन् तू? तू कोणाला तरी आपल्या मोहपाशात

गुंतवण्याच्या विचारान दिमनेयस? का ग" आपला राक्षस वंश मोडून तू मनुष्य प्राण्याशी संबंध जोडू पहाते आहेस? महिमाच विरुद्ध जावू पहातेस? थांब, या लोकाना मारून मी तुला ही मारून टाकतो बघ!" अन् असे बोलत तो भीमाकडे वळला.

भीम त्याला म्हणाला, "अरे अद्यम राक्षसा! तुलाच मारून टाकून मी या क्वातला त्रास दूर करतो बघ."

हिडिंब हात पसरून भीमाच्या जवळ गेला. भीमाने त्याला मोठ्या दुशारीबे अन् चपळाईने पकडले अन् त्याला धरून तो दूर घेऊन गेला. इतक्यात रक्त ला सोडवून घेऊन हिडिंब राक्षसाने भीमाला छातीशी पट्टा बाळवले व तो ओराने ओरडला.

त्याच्या ओरडण्याने आपले भाऊ जरा होऊ नयेत, म्हणून त्याच्या बर्लिंगनातून आपले सुटका करून भीम त्याला आणखी दूर घेऊन गेला हिडिंब राक्षसाने आता ओळखले, की भीम काही कांणौ सामान्य माणूस नव्हे; बांगलाच बलिष्ठ अन् मजबूत शरीराना आहे. त्याने आपलं बळ द्विगुणित केले अन् तो भीमार्श मिडला.

दोघांनी युद्धाला सुरुवात केली, तेव्हा भीमो कापू लागली, झाडे-झुपे, नता देतीं तुटून पडल्या कुत्ती व अन्य पाडवही जग्रे झाले. शृंगार केलेल्या, सजलेल्या, जवळच आभ्या अमनेल्या हिडिंबना पाहून कुत्तीने हळूच विचारले, "म्ली, तू कोणी अप्सरा असावीस

असवान्तय, कोण आहेस तू कुठ गत होलीस इथे कशो आलीस" आपली माहिती सांगत बस."

हिडिंबेने सर्व काही खरेखुरे सांगून टाकले. ती म्हणाली "माते, मी अन् माझा हा राक्षस भाऊ हिडिंब पाच अरण्यात रहात असतो. त्याला तुम्हा सर्वांना खाऊन टाकायचं मनात होत. त्यानं मना तुम्हाला घेऊन याखाला रसाबल होत. पण इथं पोचल्यावर मी तुमच्या पुढावर मोहित झाले. म्हणून मी आपल्या भावाची आज्ञा मानली नाही मी आपल्या मनची इच्छा तुमच्या मुलाजवळही प्रकट केली आणि इतक्यात माझा भाऊही इथे येऊन पोचला. तुमचा मुलगा त्याला जरा दूर खेचून घेऊन गेला आहे. आता त्या दोघात घनघोर युद्ध जुंपलं आहे."

हिडिंबेच बोलणे ऐकून धर्मराज, अर्जुन,

नकुल व सहदेव जुळले व युद्ध चालू अमनेल्या ठिकाणी पोचले. भीम व हिडिंब हे दोघही दोन सिंहांसारखे गरजन होते व एकमेकांशी लढत होते. दोघे ही धुळीने माखले होते, अर्जुनाच्या संज्ञात आले की हिडिंबची सरशी होत आहे तेव्हा तो म्हणाला, "भीमसेन, तू दमला असशीन तर थोडा वळ मी याच्याशी गुड करतो."

"अर्जुना, तू मुळीच यडबड करू नकोस हा मला शरण आणिल अशो चुकीची कल्पना करून घेऊ नकोस एकदा आता तू माझ्या तावडीन सापडलाच आहे, तेव्हा आता तू कसा सुटेल हे पहाताच ना मी!" भीम त्याला आश्वासन देत म्हणाला

"तर मग लवकर संपवून टाक त्याला.

आपण इथे अधिक वेळ पालवणं अनुचित नव्हे. आता सूर्यास्त होईल. संध्याकाळ होता होता राक्षसांचं बळ वाढत जातं याच्याशी सेळण्यात जास्त धैर्य घालवू नकोस. जरूर तर मीच आपल्या जाणानं याचं मस्तक घडावेगळं करून टाकतो." अर्जुनाने पुन्हा एक इशारा दिला.

अर्जुनाच्या या बोलण्याने भीमाला अधिकच चव आला. अन्त्याने हिडिंबला भुचलून गारगार वृष फिरवले अन् एकदम जमिनीवर आपटून त्याची केवर मोडून टाकली. नंतर तो त्याच्या एकेका अवयवाला पीडा देऊ लागला. शेवटी जोराने हाहाकार करत हिडिंबने प्राण सोडला.

कुन्ती व अन्य वधूंनी भीमाचे अभिनन्दन केले. अर्जुन त्याची वृष प्रशंसा करून म्हणाला,

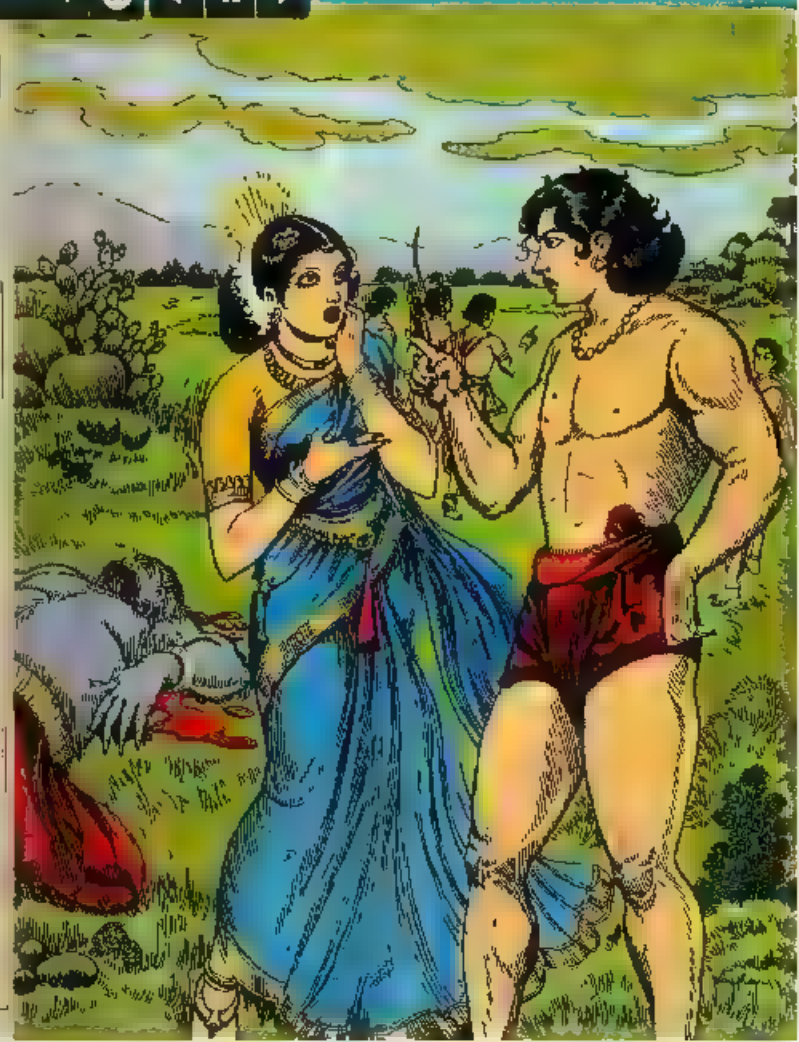
"दूर एक गाव दिसतय, आपण आता लवकर तिथे पोचणं बरं. दुर्योधनाच्या मुलू हेरांना आपला पत्ता लागायला नको."

कुन्तीला घेऊन सर्वजण तेथून वेगाने निघाले. हिडिंबाही त्यांच्या ओळखीत निघाली, "या मोहिनी रूपात येऊन आपल्या भक्तांच्या वसाचा सुडघ्याचा विचार आहे काय तुम्हा? यासाठीच नु आसल्याबरोबर निघाली आहेस का? चल चासती हो. नाहीतर तुलाही मृत्युलोकाल पाठवीत बव," भीम म्हणाला.

धर्मराजाने भीमाचा हारोल पाहून म्हटलं, 'भीमा, असं काय बोलतोस? एका सीला मारामची घमकी देतोस? तिचा आपल्यावर राग असला, तरी असूदे. ही आपलं काय वाकडं करू शकेल? हिडिंबला मारून नू चांगलं कृत्य केलयस पण ही केवळ त्याची वडीण आहे, या कारणासाठी तू तिलाही मारणार? असं करणं अनुचित आहे."

हिडिंबेने धर्मराज व कुन्तीला पदस्पर्श करून नमस्कार केला व म्हटले, "राक्षसघर्म अन् प्रवृत्ती सोडून मी मनापासून मोटवा आशेन याच्यावर प्रेम केलंय. ते जर त्यांनी ठोकरलं, तर मी आत्महत्या करीन. आपण माझं रक्षण करून आपला घर्म पाळावा. तुमच्यावर काही संकट आलं, तर मला फक्त इशारा करा, मी पळभरात तुम्हा सर्वांना हे जंगल शर करून पोचवीन."

धर्मराज तिला म्हणाला, "माझा तुझ्या

बोलण्यावर विश्वास बसलाय हा भीम तुझा नकी स्वीकार करील. तुम्ही दोघ दिवस धर हवे तसे एकत्र रहा पण रात्री माव लाला आम्ही असल्या ठिकाणी पोचवत जा "

हिडिंबेने ते मोठ्या आनन्दाने कबूल केले, ती माता बनेपर्यन्त या प्रकार तिच्याबरोबर पती बनून रहाण्याचे भीमाने ही कबूल केले. हिडिंबा भीमाला आकाशमार्गाने अडत दूर घेऊन गेली व यांवर दोघे पर्वत शिखरांवर, पहाडी गुह्यांमध्ये, नदीतटावर व सुंदर झाडीत आनन्दाने जीवन घालवत राहिले आपल्या ऐहिक इच्छा पूर्ण करून कालक्रमानुसार हिडिंबा गर्भवती झाली, तिने एका पुत्राला जन्म दिला जन्मतोच मोठा होऊन हा पुत्र आपल्या मातापित्यांना

नमस्कार करून अडून शुभा राहिला. त्याच्या लोक्यावर एक ही केस नव्हता; डोके एकाद्या घटासारखे तुळतुळीतहाने हिडिंबलायाचेफार आश्चर्य वाटले, अन् तिने त्याचे नाव ठेवले 'घटोत्कच'! (अुत्कच घट = केशरहित घट)

आपल्यामातापित्यांसमोर गुडघे टेकून बसत घटोत्कच म्हणाला, "माझी जरूर भासेल तेव्हा माझा नुसत स्मरण करा मी तावडतोब तुमच्या समोर हजर होईन," अन् तो अचिरेकडे निघून गेला. हिडिंबाही ठरलेल्या अटीप्रमाणे भीमाचा निरोप घेऊन निघून गेली.

पांडव वल्कले तेसले अन् ब्राह्मणकुमारांच्या वेषात ते विगति, पाचाल व कीचक जसे देश फिरत खूप दूर निघून गेले.

ही यात्रा करत असतानाच त्यांना एका ठिकाणी व्यास भेटले. सर्वांनी त्यांना सविनय नमस्कार केला अन् दीनवदनाने त्यांच्या समोर ते बुभे राहिले. व्यास म्हणाले, "तुम्ही पांडव व कौरव सर्वजण माझ्या दृष्टीने समानच आहूत. परन्तु लोकांनी तुमच्याशी अन्याय केलेला आहे. इतक्या लहान वयात तुम्हाला या स्थितीत पाडून मला तुमची फार दया येत आहे. पण याकष्टामुळे तुम्ही दुःखी होऊ नका. इथून अवळ एकचक्रयुग तावाची तगरी आहे. ती मोठा सुख व आरोग्यसमृद्ध प्रदेश आहे. आपले घरे स्वरूप तपवून काही काळामाठी तुम्ही तिथेच रहा. तुम्हा पांडव ब्राह्मण, हेमात्र कोणाला कळू देऊ नका."

व्यास स्वतःच त्यांना एकचक्रपुरात घेऊन

गले अन् एका ब्राह्मणाच्या घरात त्याची रहायची सोय करून दिली. कुन्तीला ते म्हणाले, "मुली, एक महिना तुम्ही सर्वजण इथेच रहा. मी पुन्हा येऊन तुम्हाला भेटेन," नंतर ते तेथून निघून गेले.

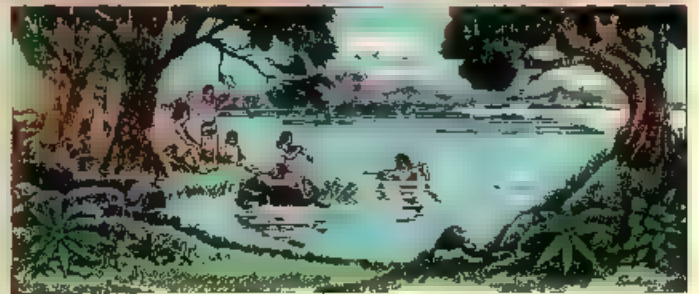
कुन्ती व पांडव त्या ब्राह्मणाच्या घरात राहून दिवस घालवू लागले, तेसर्वांशी मिळूनमिसळून वागत आणि भिक्षा मागून जे मिळे त्यातून आपला भुवरनिर्वाह करत. पाचीजणांनी आणलेल्या भोजन पदार्थांचे कुन्ती दोन भाग करी. एक भाग भीमाला खायला देऊन बाकीचा भाग पाचजण मिळून खात. याच भागातून काही पदार्थ ती अतिथींनाही देई. भिक्षा मागून पोट भरत असताना पांडव वेदाध्ययनही करीत. तलावात पोहून झाडांच्या माकलीत आराम करत. अशा तऱ्हेने ते आपले जीवन सुखमय करत असत.

एकेदिवशी धर्मराज, अर्जुन, नकुल व सहदेव भिक्षा मागण्यासाठी नगरात गेले होते भीम व कुन्ती घरीच होते. त्यावेळी त्या ब्राह्मणाच्या घरामुन रुदनरुदनी एक येऊ लागला. कुन्ती

भीमाला म्हणाली, "या घरातल्या लोकांवर काही आपत्ती आली असावी, इथे रहायला जागा देऊन या लोकांनी आपल्यावर मोठे अुपकार केलेले आहेत आपण ही बरेच दिवस इथे रहात आहोत. त्यांच्यावर कसले संकट आले आहे; ते का दुःखी आहेत ही माहिती करून घेणं हे आपलं कर्तव्य आहे. आपल्याला जमेल ते आपण त्यांच्यासाठी करू पा. प्रथम मी चौकशी करून येते." अन् ती ब्राह्मण परिवार हात असलेल्या भागात गेली.

तेथे पोचल्यावर कुन्तीला असे दिसले की, ते एतिपत्नी व मुलगी एकत्र बसून काळवळून रडत आहेत मुलगा तर इतका लहान होता की हे सारे जण का रडत आहेत, हे ही त्याला कळत नव्हते इतर रडतत म्हणून तोही अधून-मधून रडत होता व आलटून-पालटून आपल्या आई-बापांच्या गळ्यात मिठी मारत होता. कुन्तीही त्यांच्याजवळ जाऊन बसली. त्यांच्यावर काय आपत्ती कोसळली आहे, हे जाणून घ्यायला ती आतुर होती

क्रमशः

खरे वय

को दंड हा एका खंड्यातला शंतकरी होता. त्याला एका गुराव्याची गरज होती. गावठला कामकरी पुरवणारा दंडाला दंडाचे वाटा बोलावून येऊन तो म्हणाला, "धुन्यात बसून पांढऱ्यापट्टी घुंतांग माखापासून दुर करायला न्यावं जामेल; तेव्हा व्हिडीच्या झालला एकादा सुराखी माझ्याकडे पाठव."

कोलाणने दंडावर थला दंडा रूपे अनामत दिले. ते घेऊन दंडावर म्हणाला, "हो, हो! समजल मला. पंधरा सतरा वर्षांचा एकादा बघळ मुलगा घेऊन येईन मी तुमच्याकडे."

दुसऱ्या दिवशी एकजण कोलाणकडे येऊन त्याला तसस्कार करत म्हणाला, "मालक, माझं नाव आहे पितू. दंडावर धरावलींनी मला तुमच्याकडे पाठवले."

पिलूकडे पाहण्यासून डोळ्यापर्वंत पडात कोलाण म्हणाला, "मी तर दंडावरला एकादा व्हिडीच्या वातला पोरवा पाठवायला सांगितल होतं, तू तर चांगला फजवीसच्या पृढचाच वाटतोयस? गुराव्यां मागे शेनीवाडीतून अन् लाडासुडुसंमधून कासा घावू शकशील तू? त्यांना काढून ठेवणं जमणार नाही तुला."

पिलू तालडोळ म्हणाला, "ससं मला म्हणू मोलाक? मी जरा बापेकरीव आहे ना, म्हणून मय प्तासत काढणं झाडं. पण मी फक्त सतरा वर्षांचाच आहे."

जणभर विचार करून कोलाण म्हणाला, "जा समोरच्या बांपवीत जाऊन बस. सततच रहातू? तिचे मिळवी पोती आहेत. अन्दीर खातील मीठ एकादे वेजी."

आश्चर्याने पिलू म्हणाला, "असं कस होईल मालक? 'अन्दीर मोठ खातात' असं माझ्या तीस वर्षांच्या आपुण्यात कधीच ऐकलं नाही मी!"

'बान्दीवा'
परिचित - ७८

अनन्यता देशाची वृक्षसंपदा

मोहाचे झाड

अस्वल्गला मध फार आवडतो हे सर्वांना माहीतच आहे. गुरा अस्वल्गतील अस्वले मोहाची फुले मोडून आवडीने खातात. कधी कधी ती ही फुले जास्त खातात अन् एकाचा दाहत्या सारखी झिंजून झुजत रहातात. दुसरे बाबतात मोहाची झाडे खूप वाढवतात. जंगलातील लोकांना नेह्या संपुड मिळत नाही, तेव्हा ते ही फुले काढून आपले पोट भरतात. सध्याकाळी हे लोक द्राव्यासालची जाग साफ करतात. यंत्री फुले बुजलतात अन् लकाळीच झडत रहातात. फुलांच्या रंग भिन्नता असतो ही फुले गोंड्या करून ते गीट ठेवून देतात व जख्य पडेल तेव्हा कडी किंवा बुकडूनही खातात. असे म्हटले जाते की, अस्वल्गारी अर्जदवर्तीला वंढवीकर आपण्यासाठी काही मराठा शासक तेथील मोहाची झाडे कापून टाकत असत.

मोहाच्या झाडाला संस्कृतमध्ये मधुक, मुषपावीत महुरा, हिन्दीत महना, तमिळमध्ये इलूपै, मल्याळीत इलूप, तैलमूल इल्ल व इंग्रजीत 'इंडियन बटर' असे म्हणतात. गंगोत्री सधू तारच्या दिसमाना या मोहाच्या झाडाची अंची २० मीटर पर्यंत वसते. फांचांच्या हेबटाला गोल बाकाराची दाट, कोमल पाने असतात. फुलेही व्हाळ्यांच्या टोकासाथ येतात. गराने झरलेली व्हाळ्यांच्या बांधाराची वागी फळे हिरव्या रंगाची असतात. वाचे लांकूड चांगले सजवून असले, तरी सहसा ही झाडे कोणी तोडत नाही; कारण त्याची फुले व फळे जूपवृक्ष व मौल्यवान असतात. मोहाच्या विषांपासून रोग काढले जाते व त्वरपासून लावण व औषधे बनवतात. मोहाची फुले, झाडातून पळणारा विक, साल वगैरे औषधे बनवण्याच्या कायी येतात.

आपल्या देशातील ऋषि-मुनि : २

विश्वामित्र

विश्वामित्राने राज्यत्याग केला व तो तपस्येत गीत झाला. तरीही अजून त्याच्या मनातला वसिष्ठाबद्दलचा द्वेष संपला नव्हता. तो त्याच्यावर विजय मिळवू शकला नाही. मागील वकास वसिष्ठमुनीबद्दल वाचतांना आपल्याला हे कळले आहे. छट्छट्टू विश्वामित्राने आपल्या या कमाजारीवरच विजय मिळवला व वसिष्ठानीच त्याला 'ब्रह्मर्षि' म्हणून संबोधित केले.

राजकुमार सत्यव्रत बाला वॉईट सवयी बडल्या होत्या. अत्यंत वागेरड्या व्यक्तींनी तो पछाळला होता, आपल्या पुत्राच्या या मद्योगातीमुळे पिडून जाऊन त्याच्या पित्याने त्याला हद्दपार केले. राज्यातून निघून तो जंगलात पोचला. विश्वामित्र याच अरण्यात पत्नी व भुलांसह राहून तपस्या करत होता. एकदा विश्वामित्र तेथे अर्धस्थित नव्हत्या काळात तेथे मोठा दुष्काळ पडला. त्यावेळी सत्यव्रतने त्याच्या ब्राह्मकासुलांना खाऊ घालून वाचवले. एके दिवशी खायला काही मिळाले नाही म्हणून त्याने वसिष्ठाच्या आग्रमातला एक प्राणी मारला. त्याचे घोडे मस त्याने स्वतः खावे अन् बाकीचे विश्वामित्राच्या कुटुंबाला देऊन टाकले. ही माहिती कळल्यावर क्रोधाने वसिष्ठमुनींनी सत्यव्रतला शाप दिला.

विश्वामित्र ब्राह्मर्षी पुरतल्यावर त्याला 'सत्यव्रतने आपल्या कुटुंबासाठी केलेल्या कष्टा' बद्दल कळले. त्यांचा फार संतोष वाटला अन् दिवसेंदिवस सत्यव्रतबद्दल त्यांचा वादही वाढू लागला. सत्यव्रतला क्षमा करून काही कळाने त्याच्या पित्याने त्याला घरात बोलावून घेतले. पित्याच्या

मृत्यूनंतर तो स्वतः राजा झाला. तंतर 'आपण सजरीर स्वर्गाला जावे' अशी इच्छा सत्यव्रतच्या मनात निर्माण झाली, अन् आपले कुलगुरु वसिष्ठ यांना त्याने वासाठी आज्ञाश्रय तो यज्ञ करावची विनंती केली. ते असेही म्हणाले की, "सधारीर स्वर्गा जाणे ही अशक्य गोष्ट आहे." पण सत्यव्रतला ते पटेना. दोघात संघर्ष इतका वाढला की, "तू 'निबंकु' होशील" असा शाप वसिष्ठानी त्याला दिला. (निबंकु = ज्याच्या हातून तीन पांथे पडली, असा)

निबंकु नंतर विश्वामित्राकडे गेला व त्याने त्याच्यामजल आपली इच्छा व्यक्त केली. 'आपण वसिष्ठापेक्षा ही श्रेष्ठ आहोत' हे दाखवून देण्याची विश्वामित्राची इच्छा असल्याने त्याने ताका बरोबर एक यज्ञसुरू केला. त्या प्रभावामुळे निबंकु स्वर्गाद्वारापर्यंत जाऊ शकला. पण देवाने त्याला अन्न प्रवेश न देता परत खाली ढकलले. नमिनी - रुदे कोसळता कोसळता सत्यव्रतने विश्वामित्राला हाका मारल्या. विश्वामित्र एकदम ओरडला, "तू आहेस तिथेच थांब." पण यामुळे निबंकु अर्धातरी लटकू लागला. विश्वामित्राने आपल्या तपोबलाने अवकाशातच प्रतिसृष्टि निर्माण केली. या स्वर्गचे नाव 'निबंकु स्वर्ग' असे पडले. घाबरून आपल्या लक्षात येईल, की तपःसमाध्याने काहीही मिळवता येते.

विश्वामित्राची तपस्या भंग करण्यासाठी इंद्राने भेनका नावाच्या अस्त्राला पाठवले. तिला पाहून विश्वामित्राचे तपस्येतील लक्ष ढळले. भेनकेच्या सौन्दर्यावर बाळून त्यांनी तिच्याची विवाह केला व काही दिवस तिच्यासह गृहस्थाश्रमीत

केले. त्यांना एक मुलगी झाली. या बालिकेचेच नाव शकुंतला. मोठी झाल्यानंतर तिचा दुष्यंताशी विवाह झाला. तिने भरत नावाच्या पुत्राला जन्म दिला. या भरतावरूनच आपल्या देशाचे 'भारत' हे नाव पडले.

हरिश्चन्द्राने आपल्या जीवनात अनेक कातना सोसल्या. अगणित कष्टांना तोंड दिले परंतु दाही दिशांना त्याची कीर्ती पसरली. सत्यवचनपानन यामुणासाठी आजही त्याचे नाव अन्नक्रमावर आहे. एक प्रकारे विश्वामित्रच या कीर्तिला कारण बनला. एके दिवशी देवळांकात वसिष्ठानी, "हरिश्चन्द्र हा आपल्या वचनाचा पक्का असून, कोणत्याही स्थितीत तो आपले वचन मोडत नाही." असा दावा केला. विश्वामित्राने जमेद या विधानावर आक्षेप घेऊन "हं! तो भंडारी एक माणूसच आहेना! मी त्याच्याच तोंडून असत्य वदवून दाखवीन." असे वसिष्ठाना आव्हान दिले. नंतर

एक निश्चित योजना आखून विश्वामित्र हरिश्चन्द्राकडे गेला अन् त्याला म्हणाला की, "तू माझा कर्जदार आहेस." ते वसूल करण्यासाठी त्याने आपला एक शिष्य ही पाठवला व हरिश्चन्द्राला अतिशय शास दिला. वचनबद्ध हरिश्चन्द्राने आपले वचन पाळण्यासाठी आपले सारे काही त्याला देऊन टाकले. काशीला त्याने आपली पत्नी व पुत्र एका ब्राह्मणाला विकून टाकले व स्वतः डोव म्हणून स्मशानात देखरेख करू लागला. हे काम करत असताना त्याने पुत्राचे शव जाळण्यासाठी प्रत्यक्ष आपल्या पत्नीकडही वर्गणीची मागणी केली. त्याच्या या सत्यवचनामुळे प्रसन्न होऊन देवांनी त्याला त्याच राज्य, पत्नी व सजीव पुत्र ही परत दिसा.

सत्यवचनामुळे हरिश्चंद्राला तीर्तही लोक प्राप्त झाले; त्याची कीर्ती चिरस्थायी झाली, अन् या सर्वांचा कारण माना विश्वामित्र.

तुम्हाला माहीत आहे काय?

१. 'सात बहिणी' म्हणून ओळखले जाणारे आपल्या देशातले प्रान्त कोणते?
२. डावगोड्याचा शोध कोणी लावला?
३. प्रथम खेपी क्रिकेटमधून सुनील गावसकर केंवून निवृत्त झाला?
४. आफ्रिका खंडातील सर्वात मोठे शहर कोणते?
५. 'तुनु' ही भाषा आपल्या देशातल्या कोणत्या प्रान्तात अधिक बोलली जाते?
६. 'सामुराई' क्क्याचि प्रसिद्ध साहसी सैनिक कोणत्या देशातील आहेत?
७. आपल्या देशात प्रकाशित झालेले सर्वात प्रचीन वर्तमानपत्र कोणते?
८. जगातील सर्वात मोठी घंटा कोणती?
९. 'मौर्य' पंथाचा संस्थापक कोण?
१०. 'दुर्बुनिशिका' चे जुने नाव काय?
११. बहुमशाखाय कोणत्या नदीकालाबाबर आहे?
१२. रामाने तंकेला पोचण्यासाठी एक सेतु बांधला असे म्हटले जाते. त्या सेतूचे आजचे नाव काय?
१३. जगातील सर्वात मोठी बाढी कोणती?
१४. 'कुत्तल' नावाने प्रख्यात असलेल्या प्रान्ताचे आजचे नाव काय?
१५. 'टेस्ट मॅच' मधे आम घेणारा पहिला भारतीय खेळाडू कोण?
१६. टेलिव्हिजनचा शोध कोणी लावला?

जुस्तरे

१. 'सात बहिणी' म्हणून ओळखले जाणारे आपल्या देशातले प्रान्त कोणते?	३. प्रथम खेपी क्रिकेटमधून सुनील गावसकर केंवून निवृत्त झाला?
२. डावगोड्याचा शोध कोणी लावला?	४. आफ्रिका खंडातील सर्वात मोठे शहर कोणते?
३. प्रथम खेपी क्रिकेटमधून सुनील गावसकर केंवून निवृत्त झाला?	५. 'तुनु' ही भाषा आपल्या देशातल्या कोणत्या प्रान्तात अधिक बोलली जाते?
४. आफ्रिका खंडातील सर्वात मोठे शहर कोणते?	६. 'सामुराई' क्क्याचि प्रसिद्ध साहसी सैनिक कोणत्या देशातील आहेत?
५. 'तुनु' ही भाषा आपल्या देशातल्या कोणत्या प्रान्तात अधिक बोलली जाते?	७. आपल्या देशात प्रकाशित झालेले सर्वात प्रचीन वर्तमानपत्र कोणते?
६. 'सामुराई' क्क्याचि प्रसिद्ध साहसी सैनिक कोणत्या देशातील आहेत?	८. जगातील सर्वात मोठी घंटा कोणती?
७. आपल्या देशात प्रकाशित झालेले सर्वात प्रचीन वर्तमानपत्र कोणते?	९. 'मौर्य' पंथाचा संस्थापक कोण?
८. जगातील सर्वात मोठी घंटा कोणती?	१०. 'दुर्बुनिशिका' चे जुने नाव काय?
९. 'मौर्य' पंथाचा संस्थापक कोण?	११. बहुमशाखाय कोणत्या नदीकालाबाबर आहे?
१०. 'दुर्बुनिशिका' चे जुने नाव काय?	१२. रामाने तंकेला पोचण्यासाठी एक सेतु बांधला असे म्हटले जाते. त्या सेतूचे आजचे नाव काय?
११. बहुमशाखाय कोणत्या नदीकालाबाबर आहे?	१३. जगातील सर्वात मोठी बाढी कोणती?
१२. रामाने तंकेला पोचण्यासाठी एक सेतु बांधला असे म्हटले जाते. त्या सेतूचे आजचे नाव काय?	१४. 'कुत्तल' नावाने प्रख्यात असलेल्या प्रान्ताचे आजचे नाव काय?
१३. जगातील सर्वात मोठी बाढी कोणती?	१५. 'टेस्ट मॅच' मधे आम घेणारा पहिला भारतीय खेळाडू कोण?
१४. 'कुत्तल' नावाने प्रख्यात असलेल्या प्रान्ताचे आजचे नाव काय?	१६. टेलिव्हिजनचा शोध कोणी लावला?
१५. 'टेस्ट मॅच' मधे आम घेणारा पहिला भारतीय खेळाडू कोण?	
१६. टेलिव्हिजनचा शोध कोणी लावला?	

सुप्रतीकचे तीन प्रश्न

इलमितीचा राजा सत्याकर मोठा साहित्य-प्रेमी होता. अनेक पंडितांना आपल्या दरबारात त्याने स्थान दिले होते. त्यांना आश्रय देऊन त्यांच्या फालन-पोषणाचा भार ही त्याने आपल्यावर घेतला होता. त्याला कोठेही एकदा प्रतिभा-संपन्न सापूस दिसला की तो त्याचा आदर-सन्मान करी.

एकदा त्याने आपल्या राजधानीत एक कला-संमेलन आयोजित केले. या संमेलनात भाग घेण्यासाठी निरनिराण्या देशातून प्रसिद्ध साहित्यिक आले होते. दरबारी पंडितांनी बाहेरून आलेल्या पंडितांना काँग्रेसचे नामोहरम केले. राजा सत्याकरच्या दरबारातील पंडित अन्य पंडितांनून वेष्ट आहेत हे त्यांनी सिद्ध करून दाखविले. आपले पंडित आणि कवि यांच्या विद्वत्तेवर राजा सत्याकर अतिशय खुश झाला.

सत्याकरने आपल्या पंडितांचे विजय-विजय

म्हणून उत्तम शिल्पकरांकडून पंख-घातुंकी एक सुरेख घंटा बनवून घेतली. ती दरबारात उच्च स्थानी लटकवण्यात आली. त्याने घोषणा केली - "ही घंटा या दरबाराच्या प्रतिष्ठेचे प्रतीक आहे. या दरबारातील पंडितांचा पांडित्यात जो पराभव करील त्याला ही घंटा पुरस्कार म्हणून दिली जाईल. शिवाय एक लाख मोहरा देऊन त्या विजेत्या पंडिताचा गौरव करण्यात येईल." हा पुरस्कार प्राप्त करण्यासाठी अनेक महापंडित आले, पण दरबारी पंडितांना कोणी विव्कू शकले नाहीत. कंकण नावाच्या एका पंडिताला हे सर्व वर्तमान समजले. तो स्वतः बहुभाषाकाविद व प्रबुद्ध बुद्धिमान होता.

कंकण आणि दरबारी पंडित यांच्यात सतत दोन दिक्क वाद-विवाद झाले, पण ते तुल्यवत् ठरले. कोणीच जिंकलं नाही, नि कोणी हारला नाही. विस-वा दिक्कशी शान कंकणच्या जयवी

विनायक जोशी

चिन्हे दिसू लागली, सर्व प्रजाजन निर्णय काय होतोय, तो जाणण्यासाठी आतुर झाले होते. लोकांना आपापसात बोलण्यासाठी अन्य विषयच उरता नाही.

चवथ्या दिवशी कंकणचा विजय घोषित करण्यात आला, दरबारी पंडितांनी आपला पराभवस्वीकृत केला, या पराजयामुळे राजाला फार दुःख आले. पोषणनुसार राजाने कंकणला घंटा पुरस्कार म्हणून स्मर्पण केली आणि त्याचा भव्य सत्कार केला. एक लाख मोहरांनी भरलेली पैनी ही त्याला बर्पण केली.

विजयोत्सवात पालखीत बसून कंकण जेव्हा रत्नगिरीच्या सरहद्दीपर्यंत आला तेव्हा एका धनगराने त्याला अडवले. तो कंकणवर रागावलेला दिसला. तसा तो मोठा कला-प्रेमी

होता. दरबारी पंडितांबद्दल त्याच्या मनात नितांत आदर होता. त्यांच्या पराजयाने तो ही दुःखी झाला होता.

कंकणच्या समोर येत तो म्हणाला - "महाराज, आमचे राजे सत्याकर प्रजाजनांना आपली संतति समजतात. ते आम्हाला परमेश्वरासारखे आहेत. आपल्या दरबाराची प्रतिष्ठा त्यांना श्वासासारखी वाटते. ही घंटा म्हणजे त्या प्रतिष्ठेचं चिन्ह होय. ही घंटा या राज्याच्या सरहद्दीपार जाऊ नये, यासाठी मी काही प्रयत्न करू का?"

कंकणने त्याच्याकडे आपादमस्तक पाहिले आणि संमतिदर्शक स्मित हास्य केले. या हास्यामुळे सुप्रतीकच्या रागाचा पारा आपण्डी चढला. उच्च स्वरात तो म्हणाला - "असे हसू

नका. आपण महापंडित आहात, नि मी एक अडाणी धनगर हे मी जाणलो. माझं जे काही थोडंसं ज्ञान आहे, त्याच्या आधाराने मी आपल्याला तीन प्रश्न विचारतो. माझ्या तिन्ही प्रश्नांची बरोबर उत्तरे आपण द्यायची आहेत. कोणत्याही एका प्रश्नाचे उत्तर आपण देऊ शकला नाहीत तर ही घंटा आपल्याला इथेच सोडून जावी लागेल. आपल्याला दिलेल्या लाख मोहरा ही आपणास परत कराव्या लागतील. आपणास पालखीतून उतरावे लागेल व स्वतः राजा पर्यंत जाऊन घंटा परत करावी लागेल. आपणास माझी ही अट मान्य आहे?"

सुप्रतीककडे तुळतेने पहात कंकण म्हणाला - "हं, विचार तुझे प्रश्न!"

"माहीत असल्याशिवाय सांगला येत नाही, सांगितल्याशिवाय माहीत होत नाही, विचार केल्यावरच जाणता येत; ते काय?"

खदखदा हसत कंकण म्हणाला - "माणसाचं नाव!"

सुप्रतीक म्हणाला - "नाही, हे एक कोडं आहे. माणसाचं नाव काय आहे हे त्याने स्वतः सांगितलं तरच माहीत होऊ शकतं, विचार करून नाही. ते जर एक कोडं असेल तर काही चिंतन करून उत्तर देता येईल."

कंकणचा चेहरा पाहण्यासारखा झाला. "बाता माझा दुसरा प्रश्न! एक झाड आहे. त्याला दोन फांद्या आहेत. प्रत्येक फांदीवर पाच-पाच जण बसले आहेत. पाचांचे गळे कापले, पण एक थेंब रक्त बाहेर पडले नाही.

तुम्हाचाही प्राण गेल्या नाही. हा सर्व काय चमत्कार आहे?" सुप्रतीकने विचारले.

कंकणने बराच किंवार केला. आपल्या वेदांताच्या ज्ञानावर आधारित काही उत्तरे दिली. सुप्रतीक म्हणाला - "ही सर्व उत्तरे चुकीची आहेत." कंकणने जेव्हा आपला पराजय कबूल केला तेव्हा सुप्रतीकने आपल्या प्रश्नाचे उत्तर दिले - "हे झाड म्हणजे मनुष्य. दोन फांद्या म्हणजे त्याचे दोन हात. मगले म्हणजे माणसाची नखे. नखे कापली तर रक्त येत नाही, किंवा काही वेदना होत नाहीत."

कंकणने विचारले - "अता तुझा तिसरा प्रश्न कोणता आहे?"

सुप्रतीकने तिसरा प्रश्न विचारला - "सुविशाल क्षौभीत्य देशावर शुशोभ पासून आताच्या राजभूपाल पर्यंत अनेक राजे राज्य करीत आले, या परंपरेत सर्वोत्तमच्या मृत्युपूर्वी तीक्ष्णचा राजा कोण होता?"

कंकणने ताकडतोब उत्तर दिले - "हत्तिच्या, हा तर जगदीश सोपा प्रश्न आहे! सर्वोत्तमच्या पूर्वो राजा होला, राजवर्धन."

"आपण थाला फार सोपा प्रश्न समजला, हीकतर आपली मोठी चूक! सर्वोत्तम राजाच्या मृत्युपूर्वीचा राजा सर्वोत्तमच. तुमचा कोणी होऊच कसा शकेल!" औरजोरात हसत सुप्रतीकने कंकणला हारवते.

आपली चूक कंकणच्या लक्षात आली. त्याने आपला पराजय मान्य केला. सुप्रतीकने घातलेल्या अटीनुसार तो पावखीतून उतरला. पावखीत घंटा ठेवून तो राजाकडे परत आला व घंटा राजाला देऊन टाकली. राजा सत्याकल्पा आनंद गगनात मावेना. त्याने सुप्रतीककडून सर्व हकिगत जाणून घेतली.

"महाराज, मी विद्वानांच्या परीक्षाद्वारेच आहे. मगले झाड-वडील ज्ञानमण्डप वारले, म्हणून मी हा धनगडाचा पेक्षा प्रत्यक्ष!" सुप्रतीकने राजाला निवेदन केले.

दरबाराची प्रतिष्ठा सुप्रतीकने सुरक्षित ठेवली. प्रतिष्ठेचे किन्ही नसलेली घंटा राजाच्या बाहेर जाऊ दिली नाही. म्हणून राजाने त्याचा भव्य संस्कार केला आणि त्याला आपल्या दरबारात स्थान दिले.

मंगलेची समस्या

तुकाराम हा एक धनवान शेतकरी होता. त्याच्या घराजवळच मंगलाची झोपडी होती. मंगला बिचारी तरीच होती. घराजवळच्या थोडेथोडा मोकळ्या जागेत तिने काही फुलझाडे लावली होती. ती फुले मंजूरत आपल्या पाच वर्षाच्या नातवाकडे ती सुखी-समोधानाने रहात असे. तिचा मुलगा वसुंत केव्हाच देवाघरी गेले होते.

मंगलाची जमीनही हंडपून आपल्या जागेला जोडून घ्यावी असा विचार बरेच दिवस तुकारामच्या मनात घोळत असे. एके दिवशी मंगलाना बोलून तो म्हणाला, "हे पहा मंगला, सुधीं जागा माझ्या जागेत मिळवून घ्यावी असा मंगला विचार आहे, तेव्हा ही जागा मला दे, मी तुला त्याचे बोलफार पैसे देईन."

परंतु मंगलाने या गोष्टीला संशय नकार दिला. ती तुकारामाकडे म्हणाली, "ही

झोपडीच काय ती माझी असा माझ्या नातवाचा आधार आहे. त्याशिवाय आमच्याजवळ आपणही काहीच नाहीय. ती मीडून आम्हाी कुठे जायचं? कसं रहायचं? तीच तर आमचं सर्वस्व आहे. माझा नवरा, माझा मुलगा, मुन यांनी याच झोपडीत तर आपले प्राण सोडले. मीही तिथेच मेलं तर माझ्या आत्म्याला शान्ति लाभेल."

गोड बोलून मंगला वाकणार नाही हे ओळखून आता तुकारामने निला धमकी दिली, "तुला अद्यापयन्त झोपडी खाती करायलाच हवी."

मंगला ही शरजून विचार लागली, "मी का खाती करीन? अन्तसं करायला सावावचा तुम्हाला काय अधिकार?"

मंगला आता बघत नाही असे पाहून तुकारामने अबरदस्ती करायचे ठरवले. त्याने आपल्या नोंदरकराची तिचे सामान झोपडीतून

‘वान्वावा’ त पंचवीस वर्षापूर्वी प्रसिद्ध झालेली गोष्ट

बाहेर फेकले अन् शेवटी झोपडीही भुखडून टाकली.

मंगला विचारी हमसून हमसून रडत राहिली. तिने आपले दुःख सांगून गावप्रमुखाकडे तक्रार नोंदली. गावप्रमुखाने पंचायत बोलावली अन् तुकारामला जाब विचारला.

“या म्हातारीचा मुलगा जिवंत असताना त्यानं माझ्या कडून शोभर रुपये कर्जा घेतले अन् तसा कागद ही लिहून दिला. ते पत्र आज ही माझ्याजवळ सुरक्षित ठेवलेलं आहे. हिच्या तवच्यान किंवा मुलानं कर्ज चुकवणं तर दूरच, पण कधी एका पैचं व्याजही दिलं नाही. मी तरी किती दिवस गप्प रहावं? मला जो मुद्दल अन् व्याज मिळून एकम यायला हवी, तिच्या बदल्यात मी झोपडी ताब्यात घेतली तर काय

चुकलं?” जरा ही संकोच न करता तुकाराम सारं खोटं बोलला अन् त्यानं एक पत्र ही दाखवलं. त्यावर कुणाचासा अंगठा खुटवलेला होता.

गावप्रमुखाने त्या कमादावर विश्वास ठेवून तुकारामच्या बाजूनेच न्याय जाहीर केला. मंगला विचारी काय करणार? तुकारामच्या विरुद्ध आणखी कारवाई करायची तिची अपेक्षा नव्हती. अगदीच असहाय्य होती विचारी!

मोठ्या कष्टाने मंगलाने आणखी एका जागी झोपडी बनवली. तिथेही तिने तऱ्हेतऱ्हेची फुलझाडे लावली. अन् आपले अदरभरण करू लागली.

काही दिवस गेले, अन् तुकाराम मंगलाच्या जागेवर एका नव्या इमारतीची पायाभरणी

करू लागला. एके दिवशी मंगला आपल्या नातवाला बरोबर घेऊन त्या ठिकाणी आली. तेथे जमीन खोदायचे काम सुरू होते. कामकथांबरोबरच तुकारामही तेथे हजर होता.

व्यंगभरल्या सुरात तुकारामने मंगलेला विचारले, “इथे कुशाळा आली आहेस आता?”

“आपण तर धनवान आहात, अन् मी एक गरीब बाई. फुलं वेचून कसबस पोटा भरते. माझ्याकड थोडी दया करा. मला फार काही नको आहे. लहानशी मदत करा मला.” मंगला गरीबीने म्हणाली

“बोल, काय हवंय?” तुकारामने काहीशा आदराने विचारले.

“माझा नातू रोज हट्ट करतो की, मला आपली जुनी जागा दाखव. पोरता ही जागा दाखविण्यासाठी मी आता येथे आली आहे.” मंगला बोलली.

“भगदाखल्लेस ना? चालती हो जाता.” तुकाराम म्हणाला.

“जातेच आहे. पण मला फक्त माझ्या

जुन्या झोपडीची एक टोपली भर माती हवीय. चूल बनवीन मी त्या मातीची, अन् त्यावर स्वयंपाक करत जाईन.”

तिची ती वेडी इच्छा ऐकून तुकाराम जोरजोरात हसू लागला. ती म्हणाली, “कृपा करून ही आपली स्वतःच्या हातांनी चुचलून माझ्या डोक्यावर ठेवा ना; पुण्य होईल मोठं! मी आपले उपकार जन्मभर विसरणार नाही.”

तुकाराम ती टोपली चुचलू लागला, पण त्याला ती चुचलवेचना! त्याने पुनः पुन्हा प्रयत्न केला; घामाने तो चिंब भिजून गेला, पण टोपली मात्र जडशीळ झाल्यासारखी जागेवरच राहिली.

आता जोराने हसून मंगला म्हणाली, “अरे तुला एवढी टोपली भर माती चुचलवेना, मग सगळीच्या सगळी झोपडी कशी रे चुचललीस?”

तिच्या बोलण्याचा गर्भितार्थ ध्यानी येवून तुकाराम लजित झाला. त्याला आपल्या करणीचा पश्चात्ताप वाटला अन् त्याने त्याच जागी म्हातऱ्या मंगलेला एक धर जांधून दिले.

